Літопис Червоної Калини

Ч. 6.

Червень

День смерти С. Петлюри — 25. травня — є днем збір[о]… на Українську Бібліотеку його імени в Парижі.

Минуло вже 15 літ нашого еміґрантського життя.

Живучи думкою про поворот на вільну батьківщину, у вільну державу, еміґрація не вмерла. Вона, пристосовуючись до умов, створила ріжні орґанізації, громади, товариства, видавництва, школи, музеї й наукові та культурно-національні установи.

Так у Франції, так і в Чехословаччині, в Польщі, в Німеччині та по инших країнах.

Але прийде час, сподіваний для всіх і щасливий для тих, хто доживе, — і не буде еміґрантів, не буде нас: в свою хату повернуться вигнанці. Більше за те, не буде на чужині ні громад, ні союзів, не буде їх часописів і не буде того, що створила еміґрація і чим живе вона сьогодня. Мало хто залишиться на чужині.

Навіть більше. Не буде вже у Франції й могили бл. пам. С. Петлюри: тлінні останки його спочивати муть у рідній землі.

А Українська Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі, як вічний йому памятник у місці, де він муч[е]ником загинув, зостанеться тут.

Забезпечити існування цієї загально-націонал[ьної] культурної установи — обовязок усіх украї[н]ців.

Тому ми й кличемо раз на рік усіх земляків [—] еміґрантів і не еміґрантів — скласти свою поже[р]тву на цей памятник С. Петлюрі, скласти датку [на] установу, яка має не тільки всіх нас пережити, а й гідно свідчити перед широким світом про кул[ь]турне багатство нашого народу.

Бібліотека існує, треба, щоб вона кріпшала, ро[з]вивалася й збагачувалася.

Складіть же й ви, по спроможності своїй, же[р]тву, покладіть і свою цеглину на цей будинок, н[е]хай і ваше імя буде вписано в книгу доброді[їв] Бібліотеки.

Рада Бібліотеки.

5 квітня, 1935 року.

Адреса Бібліотеки:

Bibliothèque Ukrainienne S. Petlura, 41, rue d[e] La Tour d'Auvergne. Paris 9. France.

Opłata pocztowa uiszczona rycza

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТ

VII. Річник

ЧИСЛО 6 ЧЕРВЕНЬ 19

Поворот евакуованих на рідні руїни.

ЯРОСЛАВ КУРДИДИК

ВОЯЦЬКЕ КОХАННЯ

Ти плачеш: вернися — і біжиш за мною,
Кінь біжить ґальопом і голову клонить,
Чогось стає смішно: бо я вже не вернусь
Й коня підганяю, аж підкови дзвонять...

Жаль мені дівчини — та я не для неї
І вона не бачить, що я тільки жовнір,
Що заберу серце і виїду нишком
Тільки майне шапка й заблисне ковнір.

Жаль мені, лиш що ж я — не вернусь — даремне,
Бо ти не перша, ані не остання,
Тромбони заграли — а я вояк — їду!...
Й шукати му дальше палкого кохання...

Українські морські міністри і керуючі морським відомством у рр. 1917-1921.

Написав: *Святослав Шрамченко*, лейтенант фльоти.

Наказ
по
Ґенеральному Морському Секретарству
У. Н. Р.
„23" грудня 1917 року.
№ 1 а.
Київ.

Оповіщаю до відома Морську Ґенеральну Раду, що по постанові Центральної Ради я призначений Ґенеральним Секретарем по морським справам від 22 грудня ц. р. Зо всіма питаннями звертатись в загальну канцелярію.

Ґенеральний Секретар Морських Справ
Д. Антонович.

Такий зміст цього історичного, бо першого, наказу по Українському Морському Відомству. Так що першим Укр. Морським Міністром була особа цивільна.

П. Д. Антонович був Мор. Міністром від 22. грудня 1917 р. до 14 березня 1918 року номінально.

IV. Універсалом У.Н.Р. Ґенеральний Секретаріят був переіменований в „Раду Народних Міністрів" і Ґенеральне Секретарство Справ Морських в Міністерство Справ Морських, а Ґенеральний Секретар Справ Морських в Міністра Справ Морських, що і оголошено було Наказом по Морському Відомству ч. 6 а від 1. березня 1918 року.

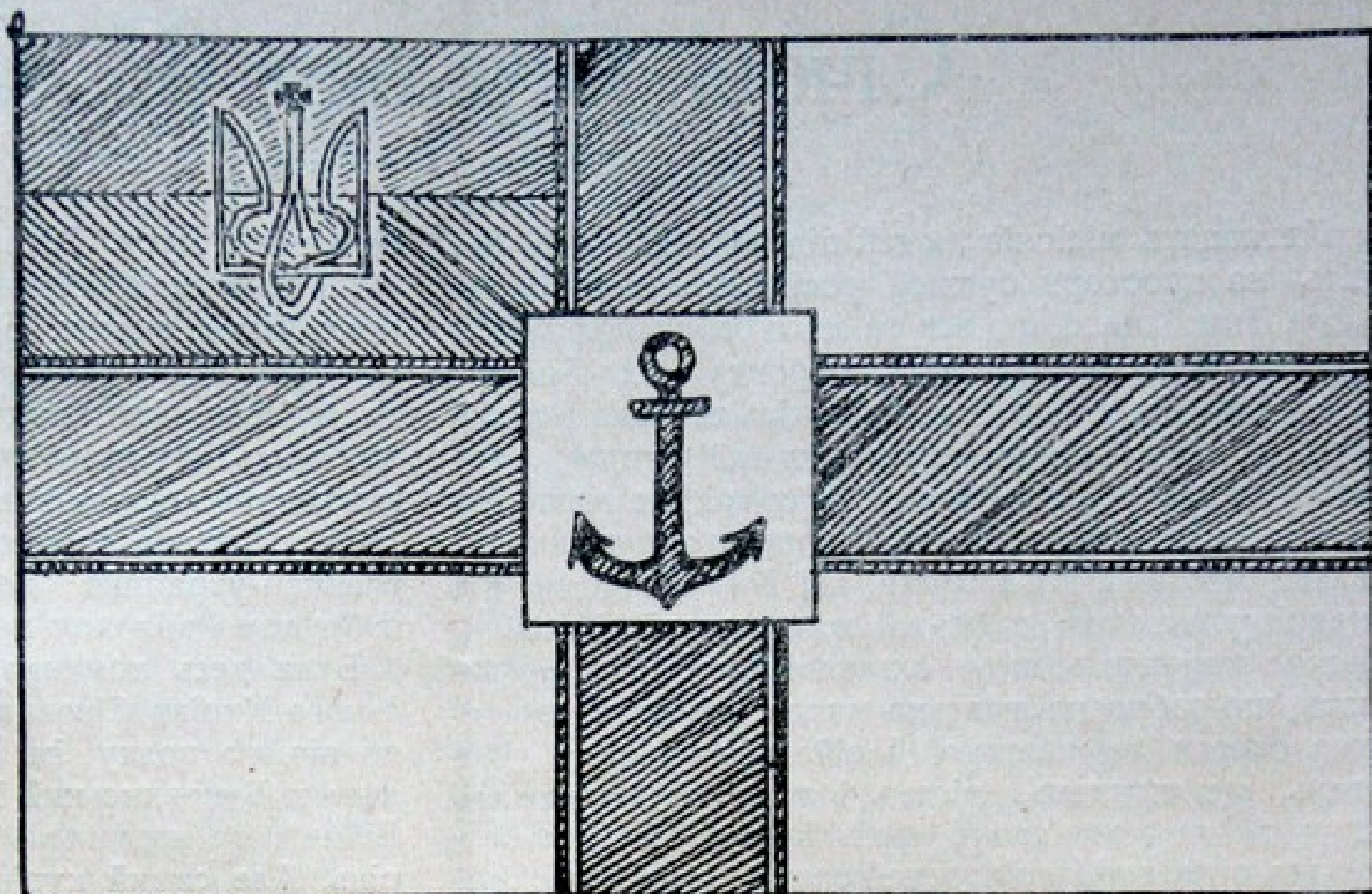
Далі особа Морського Міністра була зєднана з особою Військового Міністра так, що Морським і Військовим Міністром були: від 14. березня 1918 року (Наказ по М. В. ч. 65/16) до 1. квітня 1918 р. отаман Жуковський і від 1. квітня 1918 р. до 1. травня 1918 р. отаман Греків.

Тут треба рішуче підкреслити ту кардинальну помилку, яку зроблено на Україні кілька разів, а саме зєднання в одній особі Військового і Морського Міністрів. Таке зєднання, як вже раніш і історією, так і особливо тепер, досвідом світової війни, яскраво доведено, н і к о л и не приносило користи для фльоти і Морського Відомства особливо великих держав, а навпаки завжди ділало лише на шкоду їм. Військові Міністри без освіти, досвіду і психольоґії моряка ніколи не мали змоги добре розібратись в морських справах. Як військові рахуючи себе (помилково!) компетентними, часами маючи навіть добрих і досвідчених помішників — Товаришів Морського Міністра з моряків, все таки дивились на Морське Відомство, як на другорядний вид зброї і шкодили лише розвиткові фльоти, якщо часом не робили ще гіршого, намагаючись підвести цей цілком окремішний тип зброї держави, з його окремою і цілком відмінною, часом протилежною сухопутною, воєнно-морською тактикою і стратеґією, до рівня окремого виду зброї армії, чи то кінноти, артилерії, піхоти і т. д.

Отжеж грубу шкідливість цього відчувалося і на Україні тоді, коли Морське Міністерство ставили в залежність від Військового Міністра, хоч останній носив назву ще Морського Міністра. Тому і розвиток фльоти і Мор. Відомства лише тоді йшов добре, нормально, коли Морським Міністром був моряк, самостійний Міністр не зєднаний з Військовим Міністром.

Від 1. травня до 1. листопада 1918 року був Морським і Військовим Міністром Ґенеральний Бунчужний Рогоза, маючи при собі Товаришами Морського Міністра капітана II. ранґи Овода (Наказ по М. В. ч. 43) від 1. V. до 3. V. 1918 року і контр-адмірала М. Максимова (Наказ по М. В. ч. 46) від 3. травня до 19. листопада 1918 р. Від 19. листопада до 19. грудня 1918 року Морським Міністром був адмірал А. Покровський маючи Товаришами Морського Міністра контр-адмірала Гадда у Києві і контр-адмірала М. Максимова в Одесі. Від 14. грудня (від 19. грудня самостійно) до 24. грудня 1918 р. на чолі Морського Міністерства стояв товариш Морського Міністра

контр-адмірал М. М. Остроградський. 24. грудня 1918 р. призначено Морським Міністром найенергічнішого зі всіх Укр. Морських Міністрів старшого лейтенанта фльоти М. І. Білинського*). (Наказ по М. В. ч. 1/696/50 від 25. XII. 1918 р.), який, маючи своїми помішниками Товариша Мор. Міністра контр-адмірала М. М. Остроградського і начальника Мор. Генерального Штабу Л. Ю. Постриганева, був Міністром до 24. квітня 1919 року (Наказ по М. В. ч. 144/84). Після нього на чолі Морського Відомства став, як виконуючий обовязки Морського Міністра капітан І. ранґи М. Злобін від 24-го квітня 1919 року до 3-го червня 1919 року, коли останній попав в Коломиї в полон румунів. Тоді керуючим Морським Міністерством став вик. об. Товариша Морського Міністра лейтенант фльоти С. О. Шрамченко (Наказ по М. В. 33/1/238) від 3. червня до 28. червня 1919 р. (Наказ по М. В. ч. 54/22/259), а від 28 червня 1919 р. і до 30 березня 1920 р. знову капітан І. ранґи М. Злобін. 30. ж березня 1920 року до виконання обовязків Морського Міністра Наказом Головної Управи Війська У. Н. Р. ч. 5 від 30. III. 1920 р. вступив Військовий Міністр Ґенерального Штабу полковник пізніш ґенерал-хорунжий В. Сальський і ним був до ліквідації Укр. Державних Установ на еміграції у 1921 р.

Прапор Морського Міністра.

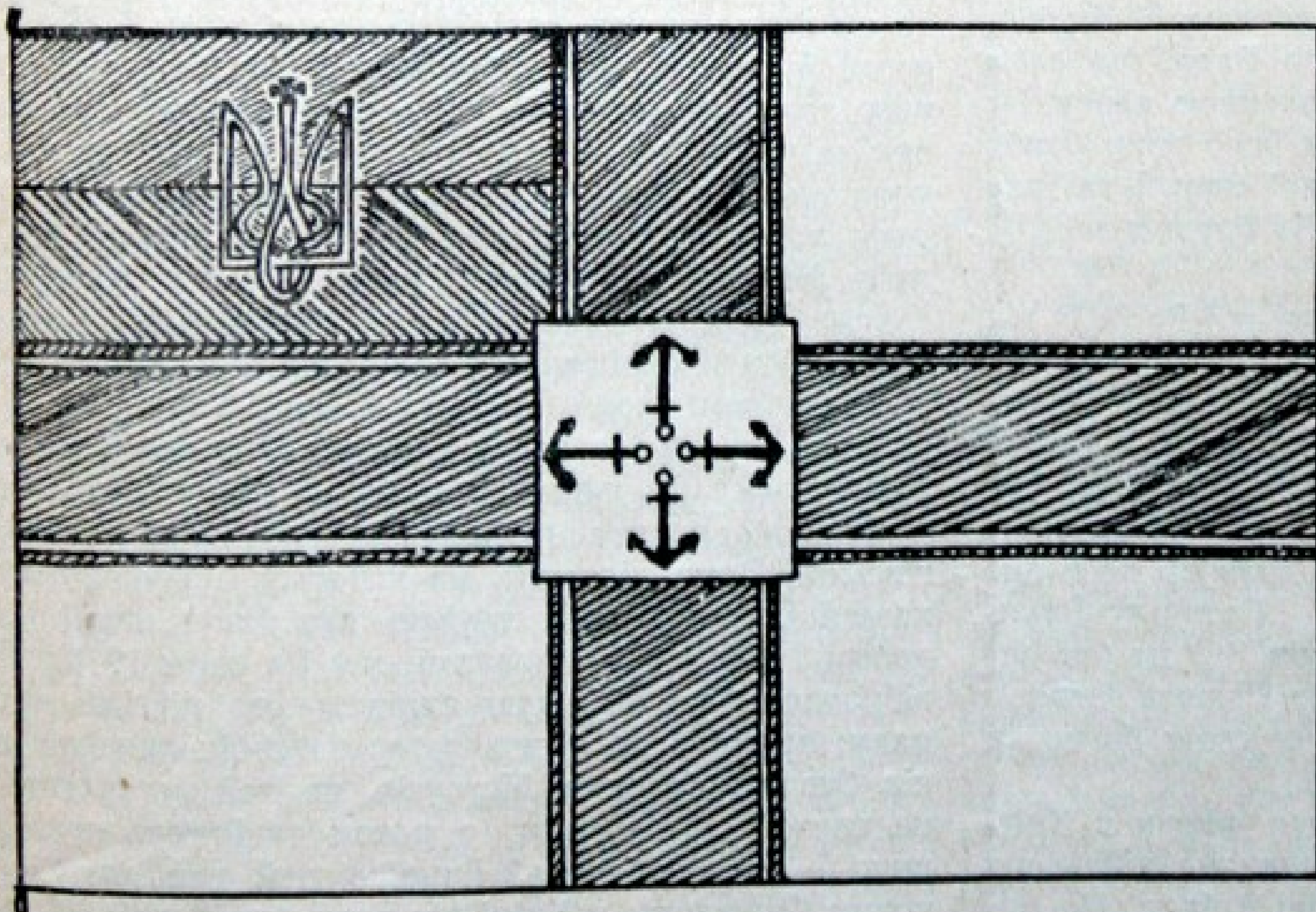
Українському Морському Міністру належить свій прапор (див. мал. 1.).

Стаття 1925. Своду Военно-Морських Постанов кн. X. голосить:

„Прапор Морського Міністра — военний прапор, посередині якого на білому чотирокутнику намальований сторч поставлений синій якор римом до гори. Він означає присутність Морського Міністра, підноситься і опускається по його особистому наказу. Місце його на бротмашті, але він може бути піднесеним і на носовому фляґштоці шлюпки. Цьому прапору виконується салют в девятнадцять стрілів“.

Прапор Товариша Морського Міністра (див. мал. 2.) подібний до попереднього тільки посередині на білому чотирокутнику намальовано хрестом чотири синіх якорів римами в середину. Згідно статті 1294² Своду В. Мор. Постанов. кн. X. „салют йому складається з сімнадцяти стрілів“.

Урядові і телеграфні скорочення Морського Міністра: „Мінмор“, а Товариша Морського Міністра: „Томінмор“ (Наказ по Мор. В-ву ч. 55 від 13 травня 1918 р.).

Прапор Товариша Морського Міністра.

*) Див. мою статтю „Укр. Мор. Міністр ст. лейт. фл. М. І. Білинський“ в „Літ. Черв. Калини“ 1932 р. ч. 9. вересень.

Січові Стрільці (С. С.).

Написав: *Гриць Гладкий.*

Пятнацять міліонів людей під зброєю — це навіть на простори бувшої російської імперії багато. Тим більше, що вся та маса озброєних людей заняла непереривний пояс фронту від Балтійського до Чорного Моря, а звідтіль всякала в цілий край комунікаційними артеріями-залізницями, творючи неначе водовороти по містах. Ще мала нагляд над непереривними зустрічними струями людських мас військова влада, ще все спочивало під недрімучим оком царської жандармерії і поліції, а вже замічалось, що ті охоронні вали не видержують, що озброєна людська маса переливається через береги державного й військового ладу. Ще день, ще тиждень, місяць і вали не видержать а людська маса залле край бовванами хаосу, як водна стихія підчас повеней заливає простори своїми брудними хвилями. І вкінці сталося. Дня 12. березня 1917. р. не стало запор для людських мас, що їх царська влада вирвала з ґрунту. Рух людських мас ставав усе живіший, живіший аж перейшов у крутіжі й перевернув усе в краю верх дном. В Росії запанував хаос.

Для України цей хаос був дуже на руку. Розбурхані хвилі революції знесли штучні насипи московщини на Україні і нараз Україна мов у казці дістає величезну армію зукраїнізованого війська, силою біля 2-х міліонів вояків. Не вся та сила була до розпорядимости української влади. Але й та частина, якою могла українська влада розпоряджати, була такою силою, що пірвана непереможним впливом відродження нації за одним помахом руки вождя була в силі спинити хаос на Україні і змусити каламутні води революції зійти в русло українського державного ладу. На жаль владу над тією відгребаною у вивертах революції українською силою дістала Центральна Рада, що сама була одним із вирів революції, частиною хаосу. Не було тоді на Україні вождя, що його знак бувби наказом для української військової сили. І та сила розплилась у хаосі, змішуючись із брудом загально-московської революції.

Пятнацять міліонів озброєних людей Росії. В тому два міліони вояків зукраїнізованого війська. Що при такій силі значило 22-ох обірваних, виснажених бувших вояків австрійської армії — українців, яких також бувший австрійський вояк Роман Дашкевич у другій половині листопада 1917. р. стягнув з табору полонених у Дарниці до Київа під скромну реґіональну назву „Галицько-Буковинський Курінь Січових Стрільців"? А це був зав'язок пізнішого славного корпусу Січових Стрільців, що довгий час вдержував на своїх баґнетах оборону Української Держави.

Великий триповерховий будинок школи в Київі при вул. Пирогівській 9 перемінили на військову казарму. У великих кімнатах прічі й бруд. По порожньому будинку вешталося як очманілих 22 людей, вирваних з нормального життя. Були колись вояками з мусу. Тепер мали з них бути вояки по їхній волі: для оборони а може для боротьби за волю Батьківщини. Зверхній вигляд, окруження, умовини, серед яких опинились, не ворожили нічого доброго. Але кожного дня їхня громада збільшувалась. Під впливом ідеї славних уже „Усусусів" революція зносила зі всіх кінців великих просторів Росії одинцем і меншими й більшими гуртками галичан-українців до тієї казарми з прічами й брудом і холодом при Пирогівській 9 у Київі.

Була десь команда полку „Галицько-Буковинського Куріня Січових Стрільців", бо він належав до пішого полку ім. Дорошенка. Був десь „Галицько-Буковинський Комітет Допомоги Жертвам Війни", де зродилась ідея зорганізувати той курінь. Але самий курінь того не бачив і не знав. Якось неначе лише з цікавости показався кілька разів командант Куріня поручник Лисенко. Потім кілька разів показався другий командант підпоручник Черкаський. Але Курінь знав лише, що ним турбується Роман Дашкевич, пізніший незрівняний організатор стрілецької артилерії. Він турбувався його харчами, він у тодішньому хаосі десь роздобув омундурування, він вкінці привіз і зброю. За місяць ота громадка 22-ох обірванців виросла в добру сотню війська, яка мала всі дані на те, щоби назвати її військом, лише військового ладу ще не мала.

„Галицько-Буковинський Курінь Січових Стрільців" не знав старшин і наперед дуже ворожо настроївся до тих, що мали прийти. Старшин Курінь вибірав. А ще був у Куріні свій виборний курінний Комітет, що мав мати загальний провід у Куріні — муштровий й господарський. Що мало з того всього ще витворитися, годі було передбачити й збагнути. А став Курінь справжнім військом і здоровим завязком сильної військової частини, коли прийшли до нього наперед зненавиджені старшини; коли провід Куреня перейшов у руки бувших старшин Українських Січових Стрільців Андрія Мельника, Романа Сушка, Василя Кучабського, Федя Черника та інших, на чолі з людиною просякнутою стрілецькою ідеольоґією — Евгеном Коновальцем; коли київські Січові Стрільці — „Ес-Еси" тісно звязалися з ідеольоґією львівських Українських Січових Стрільців — „Усусусів".

Дуже скоро стало тісно Стрільцям при Пирогівській. Вони дістають на казарму будинок Духовної Семинарії над кручею, яка панує над Подолом. І вже в новій казармі, дня 19. січня 1918 р., зібралось біля 600 душ стрілецького війська на раду: приняти до свого гурту на своїх провідників бувших старшин Усусусів, чи хай вступають на службу стрільцями та разом вибірають старшин — кого виберуть? І щойно цей день дав Січовим Стрільцям у Київі під ноги ґрунт, на якому виросла їхня сила. Вже слідуючого дня стрілецьке братство мало своїх командантів, які принесли зі

собою гарячку організаційної праці. З хаосу „Галицько-Буковинського Куріня Січових Стрільців“ повстає зорганізований „Перший Курінь Січових Стрільців“ з двома пішими сотнями в складі поверх 200 стрільців кожна, запасної сотні в силі поверх 100 ще не муштрованих охотників, сотні скорострілів у силі біля 150 колишніх скорострільчиків і відділу гарматчиків. Командантом усього стрілецтва став Евген Коновалець, а команду пішого куреня обняв Андрій Мельник. Це вже було військо.

Був останній час для Січових Стрільців рішитися: бути обороною Батьківщини, чи розплистися в загальному революційному хаосі. На Україну сунули московські горди, а сам Київ був підмінований московським більшовизмом. Вже дня 23. січня 1918 р. перша сотня Січових Стрільців під командою Романа Сушка дістала наказ вирушити на Полтавщину проти наступаючих москалів, а 29. січня в самому Києві в московсько-більшовицькому бунті впали з рядів С. С. перші жертви за незалежність України від Москви. І заразже в томуж дні кровю зазначили себе в історії „Ес-Есів“ „Усусуси“. І так почався перший етап на тернистому шляху непосильних трудів і великих жертв, а заразом шляху слави Українських Січових Стрільців — Ес-Есів. В тому етапі виправа першої сотні зі Сушком на Лівобережжя, кріваві вуличні бої з московськими більшовиками від 29. січня до 7. лютого 1918. р. в Києві, пробивання шляху й охорона Центральної Ради при відступі на Сарни, наступ на Київ по заключенні Берестейського Миру. Це був етап гартування стрілецького духа, що кріпко вріс в український ґрунт наситивши київський брук стрілецькою кровю.

Дня 3-го березня Січові Стрільці знов були в столиці. І з тим днем почався другий етап творення стрілецької сили в Києві. Був це етап організаційної праці серед найбільш приятливих умовин, які лиш мали київські Січові Стрільці. На Україну прибула німецько-австрійська армія, що опанувала анархію і завела принайменше зверхній лад і спокій в краю. Січові Стрільці крім охорони найважніших державних установ мали перед собою лиш одне завдання — організуватись. І, як у полі чи в боях на київському бруку, Українські Січові Стрільці в рядах своєї київської формації виявили себе знаменитими боєвиками і стратеґіками, так і тут показалися незрівнаними организаторами. В короткому часі з малої горстки боєвиків виросла поважна військова одиниця, в якій галичане й наддніпрянці стоплювалися в ідеальний тип українця й українського вояка. Вже 10. березня вийшов перший наказ по „Першому полку Січових Стрільців“, а до несповна 2-ох місяців була це боєва одиниця в силі біля 3-ох тисяч дисциплінованого воятства з добірними двома боєвими й одним запасовим пішими курінями, двома скорострільними сотнями, гарматнім дівізіоном двох легких батерій та з постійним і похідним шпиталями.

Такими застав „Ес-Есів“ гетьманський переворот у квітні 1918 р. Він зруйнував вислід мозольної муравлиної праці „Січових Стрільців“ і започаткував третій етап їхнього буття. Був це етап розпорошення стрілецьких сил. Обезброєні, понижені чужою силою у своїй столиці С. С. розбрилися по цілій Україні — то записуючись одинцем до ріжних військових частин, то працюючи на культурній ділянці а то просто на зарібковій праці, очікуючи нового поклику до зброї. Але найбільше С. С. зібралось у корпусі Запоріжців, що стояли на протибільшовицько-московському фронті і таким чином і за гетьманщини збереглися. І там заховались вони як окремий курінь до дальшого четвертого етапу свого шляху — організації в Білій Церкві.

Україну мов кліщами стиснула німецько-австрійська військова сила й витискала з неї гарач за Берестейський мир. Українську народню масу розїдав бакциль російської революції. Українські зорганізовані громадянські сили вагалися, що робити, і не мали сили чи не вміли достосуватися до нової ситуації, щоби вплести її в колесо українського державного відродження. Слабовільний гетьман, опинившись між ковалом недавньої царсько-російської дійсности, якій служив вірою і правдою, та між молотом нової української дійсности, якою мав керувати, тратив голову. З цього користали давні царські й чисто московські люде й повертали на Україну московщину. Лиш реальна фізична сила, на яку міг би опертися хирлявий дух українськости на верхах гетьманщини, міг би направити на правильну дорогу збите зі шляху українське колесо історії. І це зрозуміли Січові Стрільці та забули свій недавній біль і пониження, коли у своїй столиці мусіли складати зброю.

В липні 1918. р. Стрілецька Рада робить старання за організування „Ес-Есів“, а 23. серпня появився гетьманський наказ про формування „Окремого Загону Січових Стрільців“. Починається збірка й нова гарячкова праця. Цей етап у початках пригадує С. С. по повороті до Києва зі Сарн тільки з приспішеним темпом. Бо в позірно спокійному повітрі вже відчувалось надходячу бурю. Тут між іншим навязується близчий звязок „Ес-Есів“ із „Усусусами“ в австрійській армії, які прийшли з нею на Україну.

Образи життя Січових Стрільців зміняються як у калейдоскопі. За один рік маємо в житті С. С. чотири, а зі вступом пять зовсім відрубних етапів з іншими безпосередніми завданнями і серед зовсім інших умовин. І білоцерківський організаційний етап уже за 3 місяці мусів скінчитися, переходючи в боєвий етап протигетьманського повстання. А сили, з якими С. С. вступили в той етап — 46 старшин і 816 рядовиків усіх родів зброї — вказують на ту велику силу духа, що витворилась в С. С., для яких не було стриму, коли йшло про сповнення обовязку супроти Батьківщини.

Дня 16. листопада С. С. вже наділи боєві шеломи й заняли Білу Церкву та вирушили поїздом на Київ. А вже 18. листопада під Мотовилівкою рішили долю Гетьманщини, яка через московський залив віджила свій вік. Освятили сю стрілецьку перемогу своєю кровю між іншим найкращі стрілецькі старшини — сотники: Усусус Федь Черник

і Микола Загаєвич та 17 стрільців. Зате з ворожого боку впало в тому бої біля 600 трупів. — А з початком грудня і цей етап треба замкнути. Від 21. листопада до тижня „Окремий Загін Січових Стрільців“ перетворюється в дивізію, а 3. грудня появляється вже наказ про створення Осадного Корпусу, якого командою і стрижнем стали С. С., а який був пятим етапом на їхньому шляху.

Досі не було поважних перебоїв у праці С. С. Вони з успіхом поборювали всі труднощі організаційної праці й боєвої акції. Але в Осадному Корпусі заломались. Апарат, що цупко держав у руках 1000 багнетів, що вповні опанував дивізію, був за слабий, щоби опанувати корпус у силі поверх 20 тисяч війська, що мало в собі заразки хаосу російської революції. Не було для того ні часу, ні потрібного числа старшин, ні підстаршин, ба навіть достаточного числа стрільців, що не наказом то добрим прикладом служилиби сотням і четам. Корпус добув Київ, розброїв німців, але не мав сили змобілізувати духа зібраного вояцтва. Під впливом анархії і більшовицько-московської агітації не всилі було вдержати того вояцтва в карбах військової дісципліни та й взагалі у військових рядах.

Практичний змисл Стрільців організаторів наказує обмежити свої сили лише до тих частин, які можна охопити силами С. С. Таким чином посилена праця обмежується до одної дівізії 4-полкового складу й то лиш до 3 полків. А найкраще представлялася в тому часі сформована Дашкевичом артилерія (до кінця січня 1919. р. 10 легких і 3 важкі батерії), 8 добре зорганізованих і здісциплінованих скорострільних сотень формування скорострільного коша під командою Соловчука та відділ стрілецької кінноти в силі біля 200 шабель під командою Бориса.

Немає сумніву, що серед тих умовин С. С. справилисьби зі своїм завданням, колиби мали на це трохи часу. На жаль того часу не було. З хвилею відходу німців посунули на Україну московські більшовики і проти них треба було поставити найкращі сили СС. Стрілецтво виділило зі свого складу ударну групу, яка під командою Сушка виступила на Лівобережжя. За цією групою пішла згодом друга група під командою Осипа Думіна на південь — на жаль проти своїх таки повстанців, потім третя під командою Івана Рогульського пішла на охорону доступів до столиці від півночі. Це зовсім розбивало сили С. С., але справі не помогло. З 4-го на 5-го лютого Армія УНР залишає Київ. Армія УНР. була в повному розвалі. Її рештками обсадилось фронт уже на Правобережжі, а С. С. стягнули всі свої частини в дальше запілля аж до Проскурова ,щоби ще раз попробувати відродити свою силу. Був це справді незрівнаний тактичний хід, який врятував не лише С. С.

Дня 26. лютого 1919. р. знято з фронту майже всі частини давньої дівізії С. С. і стягнено їх до Проскурова. С. С. увійшли в 6-ий етап на свому шляху. Дуже коротенький, бо вже в половині березня С. С. знову пішли на фронт у бої серед найгірших умовин, які можна собі уявити. Але хвилевий відпочинок і реорганізація в Проскурові причинились до того, що Армія У. Н. Р. дістала в Січових Стрільцях нову силу, що ще майже до кінця 1919. р. здержала ворожу навалу, яка з кожним днем кріпшала, стягаючи свої сили з упорядкованих великих просторів бувшої Росії, які опановували більшовики.

Виходячи в поле з Проскурова СС були по думці військових фахівців найкраще зорганізованою частиною тогочасної української армії. А складався тодішній Корпус СС, який пізніше переіменовано на Групу СС, з таких частин: 1-ий, 3-ий і 5-ий піші полки, 1-ий, 3-ий і 5-ий гарматні полки, технічні сотні, авто-броневий дівізіон з трьома броневиками, броневий дівізіон з одним а потім 4-ма бронепотягами, кінний дівізіон, сотня полевої варти, запасові частини. Піші полки 2-ий, 4-ий, та гарматні 2-ий, 4-ий і 6-ий були приділені до інших боєвих груп на фронті. Піші курені складалися з трьох піших і одної скорострільної сотні з 6 скорострілами. Гарматні полки були трьох-батерійного складу по 4 легкі або 6-ти дюймові гармати в батерії. Лиш тяжка батерія 42-лінійна була двох-гарматнього складу.

В тому часі прийшов до Корпусу СС. на начальника штабу полковник ген. штабу Марко Безручко. Характерний, здібний і відважний вояк полк. Безручко дуже скоро злився з типом СС і був загально люблений та шанований. Під його боєвим проводом СС вже майже не сходили з фронту аж до ліквідації Армії УНР.

Був час останніх судорогів Армії У. Н. Р., яка мов у клітці кидалась у ріжні сторони замкненого простору частини Волині й Поділля. Остаточно знеможена переважаючими силами ворога, а доконана холодом, голодом і пошестями — перестала існувати. Дня 6. грудня 1919. р. вийшли в Новій Чорториї при залізничій лінії Козятин—Рівне останні накази по армії, а 7. грудня виділилась з неї як боєва частина вже лиш партизанська група т. зв. „Зимового Походу“, що рушила на тили більшовиків. Решту інтернували поляки.

Січові Стрільці дістали вільний вибір, що зі собою робити, а пращаючись дістали всі неписаний наказ: Зійтися знову, коли надійде їх час. І розійшлися С. С. на чотири сторони світу. Але всюди понесли витиснений у своїй душі стрілецький знак. З тим знаком потім ще клали свої голови на полях боїв у 1920. р. і з ним гинули найкращі стрільці під стінами черезвичайки. І ще й по 15-ти літах непосильних т. зв. мирних змагань дуже в небагатьох Січових Стрільців затерся той знак у душі. Він перейде й у молоде покоління, яке завершить великий чин Українських Січових Стрільців з їх двома відногами: Усусуси й Ес-Еси. Так закінчився 7-ий етап на стрілецькому шляху започатковуючи 8-ий і покищо найдовший етап, що триває вже 15 літ.

Була Українська Галицька Армія, але були в ній Українські Січові Стрільці. Була Армія Української Народньої Республики, але були в ній Січові Стрільці. Повстали з одного пня. Виросли на ріжному грунті в дві ріжні характерні віти. Записали сторінки одного й тогож тому історії визвольного шляху українського народу.

Геройська боротьба й лицарська смерть четаря Юрка Мельника з Обломова, команданта 2-ої сотні, III. пох. куріня п. п. ім. Мазепи.

(Подають козаки тієї-ж сотні: учасники боїв і очивидці подій: стр. С. В., С. Ю., Т. Д., Г. Ю., Д. Ф.)

Ми прибули з курінем до Угнова. Км-том куреня був пор. Микола Шлемкевич, по Шлемкевичозі, який був ранений, перебрав курінь пор. Прокопович. Четар Юрко Мельник мав 2. сотню. Ми прибули до Угнова, а звідти 2. і 3. сотні пішли до с. Річки, під Руською Равою. Коло 25. грудня 1918 р. розбили нас у Річці й одна часть наших перекинулась до с. Вербиці і з тією частю залишився четар Юрко Мельник. Тут дігнала нас незабаром перша частина і ми з Вербиці перемашерували до с. Корнів. Дня 26. XII. 1918 (лат. Різдво) кипів завзятий бій. Під четарем нашим (Ю. М.) упав кінь. У шапці його ми нарахували до десять дір від ворожих куль, але він вийшов ціло. Незабаром з полудня наступив на нас ворожий курінь (піх.), а ззаду показалася кавалерія, в силі 500 шабель.

Під напором обох сил майже всі наші розбіглися, лишилося тільки 21 людей із четарем Юрком Мельником. (Це були майже всі його односельчани). Ми скрилися коло води, над млинівкою, за якоюсь осичиною, недалеко церкви. Ворожа кавалерія поставила на паркані кулемети, коло церкви. Тоді крикнув наш четар до трубача: „Наступ!" Трубач Я. М. затрубів і ми кинулися на машинки. Тут упав стр. Дмитрук Микола зі Стопчатова — але кавалерія перед кулеметами завернулася. Та зараз надійшла вор. піхота. Ми відбивалися завзято до пізної ночі й цілу ніч держали становища. Коли ж прийшли ворожі підкріплення, ми відступили до Вербиці. Нас було вже тільки 18. У Вербиці святкували ми наш Святий Вечір. Але зараз зачався ворожий наступ, який тривав 24 години. На приказ команди перейшли ми через Угнів на село Вільхи, а вечером під командою четаря Юрка Мельника наступили на с. Махнів. Тут за великим спритом і несамовитою відвагою нашого четаря забрали ми 120 полонених і чотири кухні. Опісля пішли на Вербицю й звільнили замкнених у церкві майже голих 50 стрільців, з 2. гарматами й з поміччю околиці четар відібрав село, хоч напроти стояли 2 ворожі дивізії. Пізніше пішли ми через Забіря до Карова й тут окопалися. Це було в суботу 26. I. 1919. В неділю о 10. год. зачався новий бій. Нас була одна ціла сотня. Була тяжка робота. Скорострі. вістун Палій пустив в рух кулемет, але стратив духа, бо кулемет затявся. Тоді четар Мельник кинувся до кулемета. Вибив одну ленту й заложив другу, але раптом з боку дістав у черево кулю. Він піднявся, розперезав пас, але впав без сили на землю. В останній хвилі закликав: „Хлопці, возьміть мене з собою, нехай вороги не збиткуються наді мною!" Про незвичайну відвагу й завзятість та його подвиги в боях знала ціла околиця, а по ворожім боці на його голову поставлено 12.000 австр. корон нагороди. То був справжній лицар! Коли це сталося, стрілець Михайло Полюк зі Стопчатова сів на четарового коня і став стримувати розстрільну. (Цей Полюк загинув пізніше на Великій Україні, під Васильковом, у бою з большевиками).

Ми постановили винести нашого четаря з граду куль і не лишити його на поталу, або разом з ним умерти. На щастя допали за селом сани й санітарів. Там забандажували рану й доставили на санях до залізниці. Залізницею їхав він до шпиталю в Сокалі, але подорозі у вагоні вмер. В Сокалі мав справді величавий похорон. — У „Покутському Вістнику" з 1919 р., ч. 17. находимо про цього старшину поминальне слово. У цій посмертній згадці, пера Маціевича, читаємо:

„Люблений мужвою і всім населенням Угнівщини, боровся завзято із переважаючою силою ворога. Коли побачив, що провідник скорострілa зле стріляє, а неприятель напирає зі всіх боків, сів сам за скоростріл... Та при тім наложив сам головою...

— Уважайте на кріси! — кричав смертельно ранений. Вірна мужва виконала приказ, а коли взад подавалася, вхопила і його з собою. Вдорозі до шпиталю розпращався з цим світом. Його тіло спровадили до Коломиї, а звідси раном 24. лютня 1919 р. поклали домовину на віз і повезли на цвинтар у Яблонові".

Память Лицаря, що поляг за волю України, ніколи не загине!

Б. Ч.

Зимовий похід

Написав: *Дмитро Паліїв.*

О. Доценко: Зимовий похід Армії Української Народньої Республіки. Накладом Українського Наукового Інституту, Варшава, 1935 р. Стор. CLII + 240 + основна мапа до „Зимового Походу“ + 4 олеати.

Працьовитий полк. Доценко випустив отце черговий том до історії української визвольної війни — Хронольогію Зимового Походу враз з 210 оригінальними документами досі нігде не друкованими.

Треба радіти, що всі ті документи заховалися. Це просто неоцінений матеріял і то не тільки військово-оперативного, але національно-політичного значіння.

Книжка варта того, щоби їй присвятити більше, як коротку рецензійну згадку. А це з двох причин: 1) Вона обговорює один з найбільших геройських подвигів Української Армії, 2) Заторкує разом з тим найбільш драстичний період — розєднання Придніпрянської і Галицької Армій і зясовує їх взаїмо-відношення.

З жалем треба ствердити, що автор не заховав у насвітленні подій тої строгої обєктивности, якої вимагається від історика. Деяке насвітлення фактів є незгідне з історичною правдою, у дечому знов пробивається ще досі незагоєний біль члена Придніпрянської Армії до Галицької за її „зраду“. Але про те в другій частині.

Спершу хотілось би познайомити читачів з самим Зимовим Походом, про який галицьке громадянство знає дуже мало.

Пізна осінь 1919 року. Денікинська армія захопила вже усю східню Україну і в напрямку на Проскурів дійшла до польських позицій.

Українська Галицька Армія заключила договір з денікинською армією і залишилася на місці свого розташування в районі Вінниця-Козятин-Брацлав. Червона Армія спинилася на висоті Бердичів-Житомир.

Придніпрянська Армія, яка перед переходом У. Г. А. до Денікина займала фронт Вапнярка-Ямпіль, відходила форсовним маршом у постійних боях з наступаючими денікинцями у напрямі на Проскурів, а відтіль на зади У. Г. А. в район Староконстантинів — Любар. Це був останній клаптик вільної території. Довкруги: поляки — денікинці—большевики. Уряд У. Н. Р. і його армія рішалися, що їм діяти: Складати зброю і здаватись полякам, розходитись одинцем домів, чи вести дальше боротьбу.

На пропозицію тодішного премієра Мазепи, Головний Отаман Петлюра виїхав дня 6. грудня до Варшави. Перед віїздом Гол. Отаман іменував командантом армії ген. Омеляновича Павленка, а заступником командуючого от. Юрка Тютюника.

Дня 6. грудня відбулася в Чорториї нарада, на якій були присутні усі команданти дивізій. Прем. Мазепа подав до відома, що Уряд У. Н. Р. рішив продовжувати боротьбу за самостійність України. Команданти ту децизію приняли до відома. Тільки Корпус Січових Стрільців вважав дальшу боротьбу у формі партизантки недоцільною (Корпус С. С. тоді ж розвязали).

Продовжувати боротьбу... Але де, коли уся територія захоплена ворожими арміями?! Але чим, коли набійниці без набоїв?!

Провід Армії рішається на очайдушне діло: з району Любара перейти на зади денікинської армії.

Командант Армії ген. Омелянович-Павленко перед походом так сконкретизував командантам частин завдання армії:

„Ми йдемо на Україну, як кадри української регулярної армії, котрі мусять розвернутись там, на Україні і розпочати наново наступ,але ж на деякий час мусимо скористуватися способом війни партизанської. Тепер, панове, ідіть до своїх частин, вдихніть в слабих духом бадьорість, надію і з твердою вірою у світле будуче рушимо на Україну“ (стор. X.).

Українська Армія, що вибиралася у зимовий похід, налічувала приблизно 10000 людей. Але боєвого стану було всього 2000 при 12-и гарматах. Решту творили штаби, обози і хорі. Останніх було найбільше.

Плян походу принято такий: Армія переходить залізничу лінію Жмеринка—Козятин в районі розташування У. Г. А. і дальше посувається на схід в Уманщину себто в запілля денікинської армії.

Дня 7-го грудня 1919 року розпочався історичний похід Армії. „Страшний вигляд мав район Любара, звідки Армія вирушала в похід: багато тягарових і особових авт добрих і понищених, багато возів з навантаженим майном було залишено по дорозі, — коні не в силі були далі їх везти. Їхало багато підвод з хорими і раненими, які з розпачі просили допомоги. А найтяжче враження справляли хорі і легко ранені козаки, напів одягнені, з купою шмаття на ногах, що теж тяглися за обозом. Самопосвяту й глибоке переконання в правоті своєї справи мусіли мати ці наші герої, щоб перетерпіти все те лихо“ (Стор. XVI).

Район розташування У. Г. А. Армія перейшла без бою і прямувала на схід в район Уманя. Довкруги — вороги. Майже кожний день проходив в боях з денікинськими відділами. „Селянство зустрічало армію з великою радістю і допомагало. По власній ініціятиві робило розвідку в ворожих містах розташування і давало иноді цінний матеріял. З сумом провожало, коли виходили ми, не залишаючи після себе влади, але ж цего не можна було проводити, бо армія находилась на партізанськім стані („Документи“ ст. 5.).

А Армія побіч постійних боїв вела пропаганду словом і відозвами, друкованими у містах, що

захоплювала на день-два у своє посідання і по-...йно йшла вперед, переслідувана з усіх сторін ...рогами.

...оки армія мала до діла з денікинським запіл..., було лекше. Але м. і. завдяки нищенні Армією ...Н. Р. і повстанчими відділами, денікинська ар... відступала на південь і Армія УНР зустріча... з фронтовими денікинськими відділами. ...ки завдяки вмілому маневруванні команду-...я, очайдушності усього війська і прихильно-...селянства, армія перебула першу велику не-...еку, щоби станути віч-на-віч другого ворога ...рвоної армії.

...дношення до денікинської армії було зовсім нескладне. І вояки і селяни були свідомі того, що це московська армія, в якої ціль одна: відбудова давньої Росії і давніх порядків. Тому боротьба проти денікинців не викликувала ніяких сумнівів, все тут було ясне. Інакше малася справа з червоною армією, яка двигалася в Україну під демагогічними соціяльними гаслами, не занедбуючи на кожному місці впевняти, що большевики за самостійну Україну.

Підчас коли в Уряді У. Н. Р. і в армії були постійні спроби дійти з большевицькою Москвою до порозуміння, у відношенні до Денікина позиція уряду і армії були здецидовано ворожі. Таке саме відношення було й у денікинців до „петлюровскіх банд". Але тільки в днях слави. Бо коли щастя їм перестало дописувати, „змінили" вони погляд.

Дня 28. січня 1920 р. денікинський курієр передав от. Тютюникові пропозицію такого змісту:

„Пане Атамане!

„Згідно наказу мого начальства прошу Вас не одмовити дати одповідь на такі питання:

1) Чи згода буде українським керовничим військом ввійти в переговори з керовничими півден-

Свято-концерт у честь полк. Дм. Вітовського у Вінніпеґу
6-літня учениця Орися Ситник (уроджена в Канаді), доня Евгенії і Степана Ситників (з Тернополя), складає терневий вінець в часі Свята-Концерту в честь Дм. Вітовського, яке вібулося дня 15. жовтня 1934 р. заходом Т-ва Українських Січових Стрільців ім. полк. Дм. Вітовського у Вінніпеґу.

ЛИСТОПАДОВЕ СВЯТО У ВІННІПЕҐУ.

Українські Січ. Стрільці улаштовують стріл. могилу в часі Листопадового Свята дня 4. листопада 1934 р.

Стоять зліва: 1. о. Гр. Трух, бувш. поручник УСС., місіонар ЧСВВ. на Канаду. — 2. Дм. Микитюк, б. хор. УСС., член-основатель „Ч. Калини", уродженець села Раківчик, пов. Коломия. — 3. Іван Байдак, б. хор. СС., уродженець с. Кривеньке, п. Копичинці.

Стоять зправа: 1. о. Вас. Чарний, урodж. Канади, сотрудник пароха. — 2. о. д-р Вас. Кушнір, бувш. професор дух. семинаря в Станиславові, теперішній парох прокатедральної церкви св. Володимира і Ольги у Вінніпеґу. 3. Вол. Віра, бувш. вістун УСС., уродженець села Тартаків, пов. Сокаль.

ного фронту, на чолі якого стоїть ґенерал Денікін, про припинення між цими арміями ворожого стану задля спільної праці проти нашого загального ворога комуніста.

2) Мені доручено передати просьбу, щоби переговорити і в випадку гарного їх закінчення наш будучий союз не давав би ніяких політичних ґарантій з того чи иншого боку, бо политика бере богато часу, а ворог дуже близько.

3) Якщо Ви на ці переговори згодитесь, то будьте ласкаві, щоби швидче було діло, пришліть якого небудь полномочночного...

Просю приняти завірення в мойому до Вас поважанні".

Полковник Попов.

На то письмо відповів от. Ю. Тютюник листом такого змісту:

„Я не єсть Главнокомандуючий українськими військами, але можу дати відповідь постільки, поскільки я зявляюсь заступником його у цім районі. Ні в які переговори з Вашим командуванням наше не вступить до тих пор, пока остаточно і конче не буде визнана Україна, як незалежна і самостійна Держава. При виконанні цього пункту додаю, що всі добровольчеські війська, які зараз знаходяться на території України і потім будуть знаходитися, повинні підлягати українському командуванню. Без ціх відповідей з цього боку на ці пропонування в утвердительному змислі ніяких перемов безумовно не буде" („Документи" ст. 70).

На тому оте характеристичне листування припинилось. „Спільний" ворог надіслав денікинцям на пяти і вони поспішно відступали на південь.

Українська Армія ставала віч-на-віч з червоною армією. „Повставало питання, як ставитись до большевиків? На питання це нелегко було знайти відповідь" (стор. XLV).

Доки Денікин загрожував большевикам, вони вдавали, що хочуть щиро порозумітися з У. Н. Р. Москва вислала на Україну швайцарського комуніста Пляттена, який заявив урядові У. Н. Р., що совітська Россія годиться заключити військову конвенцію з У. Н. Р. і що є навіть ухвала Центрального Комітету Ком. Партії про потребу переговорів з У. Н. Р. і евакуацію частини України з відділів Червоної Армії.

Ті інформації спонукали уряд У. Н. Р. до висилки делеґацій в Москву. В листопаді і грудні 1919 р. виїхали аж 3 українські делеґації до большевиків: дві політичні і одна військова. Після того, як уряд У. Н. Р. втратив територію, Денікина большевики побили, У. Г. А. перейшла до большевиків, а Армія У. Н. Р. опинилася в становищі партизанів — комуністи ніяких переговорів з делеґаціями вести не хотіли. Відсилали їх від одної влади до другої, вязнили, а останній делеґації просто заявили, що „вони нічого не мають проти того, щоби українці склали зброю і розійшлися по домах" (Стор. XLVI).

Але про те все армія, відтята від будь яких автентичних вісток, не знала. І не диво, що серед моря ворогів, армія жила надією про можливість порозуміння з большевиками. В армії ширились радянські настрої. Щоби їх спинити, командування дозволило вислати до 44-ої больш. дивізії в Ума[...] делеґацію, нехай послухають, як большевики ста[...] лять справи. Це мало успіх. Делеґація довідала[...] про дійсні наміри росіян відносно України. Пі[...] того питання про „орієнтацію" більше не підні[...] лося. Армія остала вірна ідеалові „національної[...] веренности на демократичному ґрунті". С[...] XLVII).

Началася боротьба на життя і смерть. Боль[...] вики рішили знищити Українську Армію за в[...] ціну. Вони знали, що доки існує та армія, не м[...] бути мови про ліквідацію повстанчого руху, [...] вибухав на всьому просторі України. Проти А[...] висилали вони свої найкращі дивізії. Серед по[...] них боїв переходила вона з місця на місце. А боль[...]шевики не давали хвилини віддиху. „Прийшлося відбиватись, вичерпати останній запас набоїв. А ворог тимчасом насідав". „Маючи на увазі брак набоїв і зброї, командарм по нараді з комдивами, постановив вдарити на Вознесенськ, щоб там добути зброю на ворогові". „Наступ на Вознесенськ мусів рішити долю існування української Армії. Поразка — крах війська, перемога — кольосальна здобич військового майна". (Стор. CV.).

Дня 16 квітня переведено наступ на Вознесенськ, у якому було до 700 чоловік больш. піхоти та невідомої кількости кіннота і артилерія. „Місто Вознесенськ і переправа через Буг за короткий час опинилися в руках Української Армії". „На полі бою лежали 280 трупів і до 400 ранених большевиків. З нашого боку було забито 2-ох козаків, 5 ранено". Захоплено 2 мільйони крісових і 52.000 гарматніх набоїв, 2 важкі гармати, 5000 крісів, 48 скорострілів і безліч іншого майна". Армія немов відродилася. „Обличча у всіх були веселі, втоми, як не було. Тільки й було чути між козаками й старшинами: От тепер ми покажемо комуністам, хто краще бється". (Стор CVI.).

В районі Балти Армія довідалася (26. квітня) про перехід У. Г. А. на польську сторону та про наступ поляків на Україну. Це рішило про дальший похід Армії. Думка от. Тютюника, щоби машерувати на Одесу, не найшла більшости. Побідила думка, щоби пробиватись на північ й шукати звязку з Гол. Отаманом Петлюрою.

Армія знов опинилась в виїмковій ситуації. Большевицька Армія, відступаючи перед польською, давила усіма силами на Армію У. Н. Р. Жорстокі бої велися день в день.

Дня 5. травня кінні стежі Армії УНР. зустрілись з відділами полк. Удовиченка, який воював по стороні поляків. 6-го травня ґен. Павленко вислав до Гол. Отамана звіт, в якому писав: „Сьогодні 6. V. з особливим почуттям висилаються розїзди для звязку з Вами. Після 5-имісячного розєднання, Армія У. Н. Р. щаслива знову вітати Головного Отамана. Хай живе вільний український народ! Слава Головному Отаманові". (Стор. CXXIV).

Дня 6. травня Армія У. Н. Р. закінчила свій подивугідний 5-имісячний похід. За той час Армія пройшла 2500 верстов у постійних боях. Стан Армії по закінченні Зимового Походу був такий: 397 старшин, 5950 козаків, 14 гармат і 144 скорострільи. (Стор. CXXV).

(Докінчення буде).

З минулих днів

Написав: *С. Гайдучок.*

По дні 17. серпня 1919 р. звертала 4. золочівська бриґада з околиць Шепетівки (Хролина) на схід. Більш рідно стало, чим на Поділлі. Люди привітніші, мова немов у нас галичан і краєвид більше по душі. Перетиканий гайками і лісами, залитий сонцем. Хати і господарські будинки кладені з дерева.

Пізним вечором дісталися ми до Полонного. Містечко, а радше велике село, з малою земською лічницею, кількома вирібнями, під той час мало цікаве. Ледви чи хтонебудь з нас згадував про те, що ми йдемо шляхом походу і боїв армії Кривоноса. А воно в дійсності так і було, тільки що ми прямували на схід а він на захід. Ми спід Староконстантинова через Полонне, Романів, а Перебийніс колись у противний бік.

Ту в Полоннім розказували нам про те, як весною 1919 р. чотириста повстанців під проводом Соколовського наступило на стацію і захопило її. А збруї мали всього 10 крісів.

Виїхав я другої днини з сотником Ґаздайком на залізничу стацію. Порожно на ній, лиш стійки 7. полку та машинові кріси. Загартовані боями стрільці супокійно стежили передпілля.

Хоть перекинула 4. бриґада 7. полк піхоти на вози, то ворога годі було здігнати. За Н. Мирополем скінчився твердий шлях і все стало потапати в пісках. Поручник Бучак*) слимаком зі своєю батерією пушок посувався вперід. По 16 коней запрягали до пушок, аби тільки не остати на місці. Дивно ті дороги будували російські інженери. Камяні кубічні кістки розлазилися в піску під тягарем возів і ті сідали в ямі. З піскової ями тягнули коні віз на кістковий поміст, щоб за кільканацять кроків зїхати в пісок. Так в безконечність. Лиш обовязок — виповнити наказ — не давав безнадійно махнути на все рукою. Від Високої Печі стала дорога ліпша і другої днини походу з Полонного, переїхали ми Тетерев ріку з її скелистими берегами і стали входити в Житомир.

Жиди чорними мурашками повилазили на улиці. Розглядали нас цікаво, бо бачили, що не робимо з ними розрахунків. Ми довідалися, як місцеві поляки кричали кінноті 7. бриґади — Віват!! Нєх жийон!, поки старшина відділу їх не розчарував.

Від 21. VIII—10. IX. 1919 довелося в Житомирі сидіти, його життям жити. Осадовилася в ньому команда Н. Г. К. і мешканці стали почуватися безпечнішими. Купці отвирали свої крамниці, появилася міська міліція в мазепинках, щоденник чи не „Горожанин" став появлятися на жовтім пакунковім папері.

Хоча якусь видну особу свою похоронили большевики на плянтах в місті, його гробу не розкопувано. За це отворено гроби постріляних чрезвичайкою. За довго лежали в землі, щоб можбуло ствердити більше як те, що стріляно їх з заду.

А до їхніх похоронів неабияк приготовився корпус. Стягнув 7. полк піхоти в місто, на хідниках уставлено готові до стрілу машинові кріси, в улицях розмістив корпус гармати. Буря висіла в воздусі, та до погромів не дійшло, хоча населення пімстою горіло. У відплату за це з жидівського Ґета острілювали IX курінь, як ми опускали місто.

В одну пятницю зайшли ми в сніжнобілий собор, що виблискував золотими копулами. Вслід за другими, зайшли ми в підземну каплицю. Правився молебень, бо в каплиці хороняться мощі св. Анастазії.

Нараз мило здивувалися. Почули: „Святий Боже, Святий кріпкий" гучним басом а другий батюшка повторяє то саме з російська. По двох роках визволення народу ще не зовсім визволилася українська церков.

Добра війна, скаже читач, а де ж бої? Буває на війні, що і бої не ведуться. Спробувала 4. бриґада невдачний наступ (і не міг бути иншим) на Коростень за цей час тай тільки всього. Ми навіть одну жертву — якій вороги вирізали відзнаки на барках — хоронили на житомирськім цвинтарі.

Ізмаргані боями С. С. переходили від Володимира Волинського на відпочинок. А між ними стрінув я Стефка Іванця, що від 1914 року з хлопчини на вояка виріс.

На розліплені зазиви по місті — голоситися до Дієвої Армії — ніхто не відзивався. За те російські старшини стали появлятися в пагонах на вулицях міста. Не дивниця. Довідувались про успіхи Денікіна.

*) Бучак, ст. філь. родом з Збаражчини, стояв зі своєю батерією в Дублянах під Львовом цілий час облоги, помер на плямистий тиф в Бершаді 1919 р.

З мотикою на сонце

(Далекойдуча стежа У. С. С. Вербяж, Лавочне, Сколе, Стрий).
Спомини учасника від 7. X. до 21. X. 1914. р.

Написав: *Олександер Микохаєвич.*

(Продовження).

Стрічаємо колишнього товариша з моєї чети, ученика VI. кл. ґімн. в ролі „патрулєра". Він передягнений за тамошнього жителя. Ніхто і не додумавбися, що цей сільський хлопчина в сіраку та ходаках — це наш У. С. С-ець, як цивіль, з екразітом та бомбами іде на зади російської армії висаджувати мости. Говорить з нами дуже мало. Не хочеться навіть витати ні пращати з нами, щоб ніхто з місцевих не догадався, що він має якийсь активний звязок з військом.

Тут бачимо перших російських полонених. Це мають бути два козацькі старшини в папахах і шубах. Коли б не те, що в нас такі одяги не стрічаються, то можна б спокійно перейти попри них як попри цивілів. З незрозумілих для нас причин везуть їх бричкою (чи ранені?), вони приємно усміхаються, а австрійська сторожа іде попри бричку.

Після оглядин Лавочного, та засягнувши язика у бойків, які не богато більше знають від нас, нам треба було рішитись, що робити дальше. Чи іти разом з армією головною лінією Лавочне—Стрий, наблизитись до боєвої лінії, а тоді щойно іти в бік, вишукуючи відповідне місце для операцій? Чи може зараз з Лавочного іти в бік, не придержуючись головної лінії?

Це складне питання ми покищо рішили в той спосіб, що вернулись на нічліг до двора, де лишились наші річи.

Дорога з Лавочного назад до двора далась мені в знаки, як ще ні один похід до того часу. Треба було іти довго під гору, на полонину, а потім ще полонинами, здавалося, без кінця. Це моє умучення треба уважати не так наслідком маршу, який без сумніву був утяжливий, як радше причина була в тому, що я бачив безцільність цього маршу. Ідемо по річи. Невжеж не могли ми їх відразу взяти зі собою?

По дорозі стрінули ми нашу сотню як ішла в напрямі Лавочного. Трохи дивно було, що вони вперед а ми назад. Ну щож?! Ми вже там були, а ви щойно ідете — сказали ми собі. Відтак, здається, сотня пішла в напрямі Дрогобича. Команда сотні від нас звіту не жадала. Ні інформацій, ні вказівок нам теж не дали. Перейшли ми побіч себе лиш поздоровляючись як знайомі на променаді.

За цей марш я винагородив себе тим, що тої ночі спав роздягнений (не в поготівлі) і то в окремій кімнаті на софі. Виспався прекрасно та слідуючого дня у доброму гуморі рушив знову зі стежею, але тим разом вже не до Лавочного, лише через Лавочне в напрямі Скольогo.

Дальших 10 днів історії нашої стежі не зумію переказати у хронольоґічному порядку. Лиш деякі більш або менш маркантні картини з цього часу задержались у моїй голові. Російська армія — на цьому відтинку під командою ґенерала Радко-Дмітрієва відступала майже без бою. В Карпати загналась вона задалеко, бо головні її сили пішли на Перемишль. Лиш цьому треба завдячувати, що незначні австрійські частини, в тому числі значний процент галицьких ополченців були в змозі ставити опір москалям, ба навіть вести офензиву і то на значному просторі. Недавно ще зближались москалі до закарпатської рівнини і тоді саме У. С. С. пішли в поле. Менш більш у цьому часі, бо в перших днях жовтня зачався і російський відступ. Немаловажну ролю при цьому відіграли й У. С. С. або безпосередно у боях (як пр. сотня Дідушка), або творячи поважну резерву боєвої лінії. Російський відступ, започаткований на полудневому склоні Карпат, ішов нестримно два і пів тижні аж за Стрий і Дрогобич. Наша стежа ішла головною лінією Лавочне-Сколе-Стрий менш більш так як ішли головні австрійські частини. Ще в горах, коли темпо відступу повільнішало, деколи ішли ми як і австрійська армія і на бічні лінії, але в більшости похід ішов найкоротшою дорогою.

Дуже рідко знали ми напевно, де властиво находимося, чи у першій лінії, чи може попереду або позаду фронту. (Ще не було там позиційної війни). Що ми з російськими частинами не стрічались, не було ні нашою виною, ні заслугою. Наше невиповнення програми лежало хіба в тому, що ми не стреміли за всяку ціну дігнати, а зглядно — згідно з поставленою нам задачею — перегнати російську армію.

Задержалась в моїх споминах така картина: Ночуємо у якійсь незамешкалій відлюдній хаті майже на полонині. Кругом гори, далеко в низу видно кілька хат. Я маю дижур (варту) від години 1-ої до 3-ої у ночі. Ясна, місячна ніч. Сиджу на порозі хати, кріс між ногами, наслухую та вдивляюся в околицю. Скрізь тишина. Я здрімався. За хвилину пробуджуюсь. Волося стає мені дубом на думку, що своєю дрімкою міг я завинити загибіль всеї стежі. Встаю та у стоячій позиції не спираючись на ніщо, відбуваю свою варту до кінця.

Ніхто з австрійської армії нами не цікавився. Ми мали повну свободу рухів. Раз лише запитав нас австрійський старшина на коні, хто ми такі. Було це на роздорожу дороги в напрямі Славська чи Скольогo та бічної дороги до якогось села на схід від цеї лінії. Відступ зповільнів і саме старшина спрямовував австрійські частини до цього села на схід від головної лінії. Запитав він нас мабуть тому, що ми були в нерішучости куди іти. Більш половини з нас говорило досить добре

Сторінка із „Альманаху Українських Січових Стрільців“ (гл. огол. на оклад.).

Також тоді зійшовся ближче зі Стрільцями сот. Мирон Тарнавський, командант одного з курінів 35-го полку. В 1916 р. він став командантом Вишколу У. С. С. та літом 1917 р. командантом полку У. С. С. в полі.

Після одномісячної перерви, союзні війська повели новий наступ на ріжних відтинках фронту і відбили дальші околиці загарбаної Галичини.

Дня 27. серпня прийшла черга на 55-у дивізію. Другий курінь У. С. С. добув у бою під Заваловом сильно укріплені становища ворога. У. С. С. відібрали приступом три лінії ворожих окопів та відбили всі протинаступи. Завдяки цьому, Москалі мусіли відступити і дня 28. серпня ввесь фронт корпусу рушив вперед. В бою під Заваловом згинув м. і. молодий, ідейний старшина та надійний письменник чет. Іван Балюк.

В пятьох днях (від 28. VIII. до 2. IX.) У. С. С. зайшли з боями на подільські степи між Серетом та Стрипою; І. курінь через Волицю, Мозолівку, Бурканів до Тютькова, а ІІ-ий через Підгайці, Новосілку, Маловоди, Росоховатець до Людвиківки. Москалі, відступаючи, палили людські оселі, збіжжа, що були тоді на полі, та забирали добуток населення.

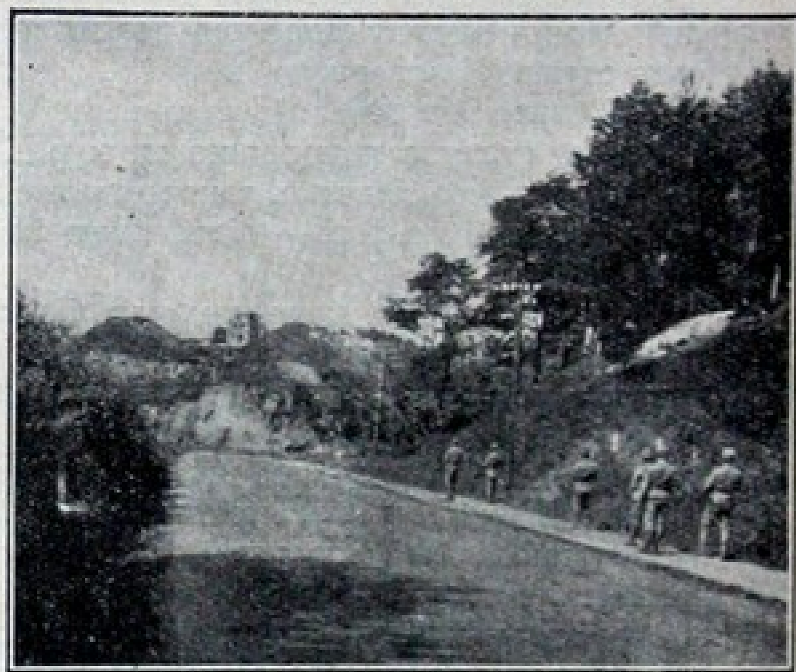
Над Стрипою розгорілися завзяті бої, в яких У. С. С. вкрилися новою славою.

Московська армія спинилась на лінії приготованих укріплень на західному березі Серету та дістала значні підмоги в людях, зброї і гарматі. Для здержання дальшого походу союзних військ, вона пішла у протинаступ. Завданням цього маневру було перш за все відкинути ворожі частини до Стрипи й опісля проломити фронт. Головний удар був спрямований на відтинок 55-ої дивізії.

У днях між 7. та 8. вересня II. курінь У. С. С. забезпечував на 7. км. широкому фронті, між Панталихою та Настасовом від-

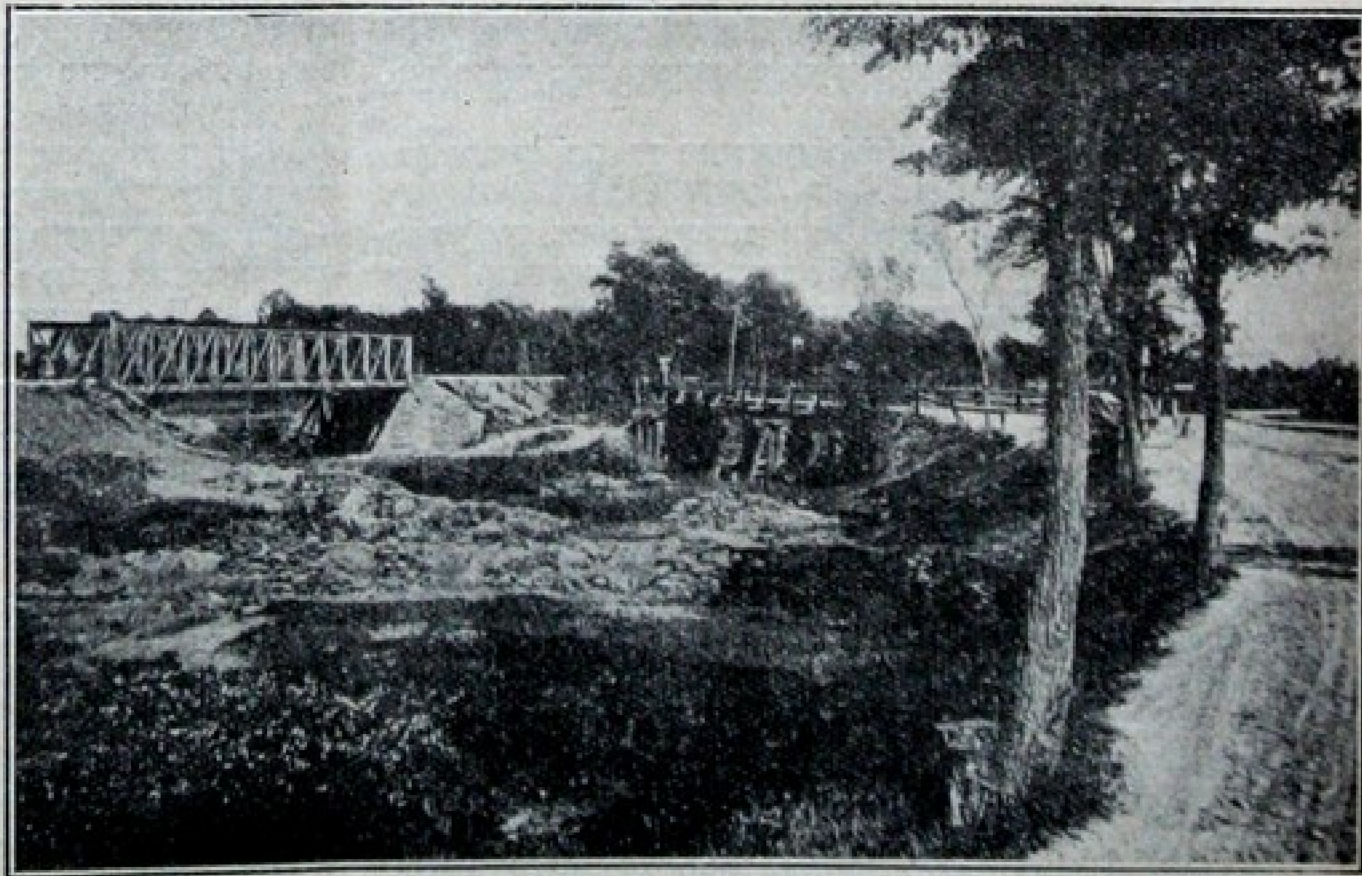
УСС. на ринку в Галичі, 28. червня 1915.

Стрілецька стежа в поході на Галич.

Чет. Осип Навроцький.

Мости на шляху до Семиковець к. Галича. За ті переходи звели УСС. бій 30. червня 1915 р.

по німецьки ,але відповідь дав наш робітник-інтелігент тов. Д. При тій нагоді навчились ми від нього нове для нас німецьке слово „ґерілякріґ“, що означає партизанку. Ми пішли також у те село на схід та заняли для себе школу. Війська в селі було багато, а що це передові частини на фронті та за горою є мабуть москалі, нас мало зворушувало. Школа простора. Мешкання управителя школи вигідне. Нічого з річей не евакуовано, лише господарів нема. Селяни для нас прихильні. Піддано думку купити безрогу та наробити собі запаси на кілька днів. Думка була принята і з причин господарських (дешевше) і тому, що мясо в наших горах рідкість, а ми своєї кухні не мали і харчувались тим, що можна у селян купити. Найшлись у нас фахівці від різання свині і користуючись кухнею школи пішла живо праця, а вечором ми вже заїдали шкварки. Подобалось мені те, що охотників до праці було доволі і моя праця полягала лише в тому, що я вартував на ґанку школи і за себе і за одного з наших різників. Ніч була темна „хоч очі виколи“. Попри школу дорогою переходить австрійська стежа. Я задержую їх.

— Гальт! Вер да?

Стежа станула непорушно як мур. Дістаю відповідь: така то частина, такого полку і т. д.

— Ґеген Зі вайтер — відповідаю і вони відходять.

Вибігає до мене наш командант тов. А. Д. та каже мені, щоб нікого не „гальтувати“. Вони нами не цікавляться, то і ми їм не заваджаймо.

Коло години 8-ої вечором дістали ми гостя. Був ним управитель цеї школи, власник помешкання, в якім ми закватирувалися. Жінка його з дитиною виїхала до рідні, а він як капраль воював саме у своїй околиці. Його сотня під лісом на горі в полудневім напрямі (значить дальше нас від боєвої лінії). Його висилано часто на стежі. Нині випросився відвідати свою хату. Світло в школі показувало, що хтось в ній задержався. Дуже втішився, що застав в школі нас, то є У. С. С-ів. Завелась дискусія на біжучі теми. Ми угостили його свининою і він забавив у нас коло години.

В одному з цих сіл стрінули ми також иншу далекоідучу стежу У. С. С-ів. Члени цієї стежі не були нам особисто знайомі і тому ми не запускались з ними у ближчу балачку не бажаючи хвалитись їм своїми „подвигами“. Ми навіть самі перед собою не хотіли признаватись, що зле з нашою задачею, але гризлися тим ми всі та все надіялись на нагоду.

В Скольому стрінули ми недавнього нашого ґімназійного професора К., тепер команданта обозу уланів з відзнаками здається булавного. Цю стрічу славно обляли ми в ресторані перепутуючи теми нинішнього дня з споминами та всякими біжучими рахунками з ґімназії. К. відїхав, а ми аж як добре звечоріло кинули Сколє.

В неділю чи яке наше свято біля 2-ої год. пополудні переходили ми попри церкву та цвинтар якогось села і бачили похорон першого нам „незнаного воїна“. Наші селяни зробили йому домовину на чорно помальовану та хоронили його на цвинтарі серед плачу населення, бо майже кожний мав когось на війні. Ми вже нераз бачили кров, були на побоєвищі майже безпосередно після бою, бачили ранених, але ніколи до тепер не бачили ще ні погибших на фронті вояків, ні не були при їх похоронах. Це була перед нашими очима перша жертва війни. Ми лише запитали кого хоронять, але в детайлі не вдавались, не хотіли навіть про них чути. Пішли ми дальше, лише проходячи попри домовину роздалась команда: „Позір!“, „В ліво глянь“, а відтак знова „Спочинь!“ В кожному з нас защеміло серце. Прецінь за хвилину може це статись з кожним з нас. Мабуть тому ніхто з нас ні слова не проговорив про це і ми пішли дальше балакаючи згодом про все можливе лише не про небіщика та не про смерть.

За Синевідськом Нижним начинається рівнина. Тут ми дуже скорим темпом ішли вперед. До цеї частини походу належить мабуть і повище згаданий похорон. До Стрия було вже недалеко і це місто, відки ми недавно втікали на Закарпаття, стало тепер для нас мрією, до якої ми стреміли „всею силою пари“. Ніяких часописів не було і ми не знали нічогісінько про другі фронти. Ми бачили лише, що російська армія втікає, навіть стрілянина дуже рідко доходила до нас і ми вже фантазували про Львів, а далі хто зна, може і золотоверхий Київ. Ішли ми головною т. зв. „цісарською“ дорогою. навіть австрійського війська майже не бачили. Мусіло воно мабуть бути у більшій скількости у деякій віддалі по обох сторонах дороги. Ми цього не знали, а не чуючи стрілянини та не маючи ніяких інформацій від австрійських старшин, мимохіть мали враження, що фронт знова втік далеко поперед нас, а ми його здоганяли усильним походом. Так машеруючи 17. або 18. X. 1914. р. над вечором наткнулися ми при нашій дорозі на австрійську стежу котрогось босняцького полку під проводом їхнього капраля. Ця стежа заховалась у високі рови при дорозі та осторожно посувалась вперед ховаючись за кущі. Бачучи це ми заключили, що мабуть тут вже небезпечно іти збитою масою по дорозі як поза фронтом, прилучились до босняків та зійшли з дороги в рів. Наші крилові інтензивно старались наслідувати босняцького капраля, а цей як вуж кидав собою з місця на місце оглядаючи територію та весь час пильнуючи, чи добре критий. Я обмежився обсервацією капраля і справді подивляв його, стараючись собою лише не перешкаджати, себто добре крився, щоб ворогови не зрадити де ми находимось. Стріча з цею стежею була справжнім щастям для нас, а тоб може ще того дня були ми „дістались на зади російської армії“, не знаючи навіть про це. Нажаль ні наших командантів, ні нас наша співпраця з босняцькою стежею нічого не навчила, як це показалося пізніше.

Не найшовши в тій околиці неприятеля, пішли ми назад разом з босняцькою стежею до поблизького села, де кватирувала їхня сотня та в тому селі ми переночували.

Не памятаю вже чи з тою сотнею співпрацю-

вали ми один день чи два. Мабуть два дні, бо при нашій стрічі з їх стежею ще не видко було міста Стрия. Так чи інакше дня 19. X. 1914. р. в прекрасний соняшний осінний день лежали ми разом з цею босняцькою сотнею у розстрільній, а перед нами бачили ми вже місто Стрий. Босняки на кожному кроці, де лягли, робили собі криття з землі (щось в роді окопів). Ті підвищення роблені ними були смішно малі і мабуть не богато помагали навіть для криття перед оком неприятеля. Ми наслідували їх як лише зуміли. Неприятеля ніде не видно. Ні одного вистрілу ніде не чути. Неначеб війни тут і не було, а ми робимо лише військові вправи. Нам надокучило врешті держатись сотні, яка не може рішитись на наступ, і наша стежа — маючи між собою двох жителів Стрия — відлучилася від сотні.

Стрілецька стежа на відпочинку.

Коло години 1-ої в полудне зближаємось до полудневого передмістя Стрия. З крісами в руках розстрільною скачемо з горбика на горбик, заглядаємо за кожну будову (якісь фабричні будови чи склади), до нас прилучується двох десятилітніх хлопців та помагають нам шукати москалів. Посуваємося поволі вперед, а коло години 3-ої пополудні ми вже на вулицях Стрия. Тут ми вже безпечні, бо скрізь витає нас населення та запевняє, що російська армія вже зівсім покинула Стрий. Населенню можна вірити і ми віддаємося вповні насолоді побідників. Тут не треба розказувати про подвиги. Сам факт, що ми тут вповні вистарчає. Нам дають цвіти, кожний хоче нам руку стиснути, трактують нас пригорщами папіросів. Випитують про нас, про своїх знайомих, свояків і т. д. Я маю ячмінь на оці і тому перевязав собі око хустиною. В мені бачать раненого, але така честь не справляє мені приємности і я говорю, що це найзвичайніший в світі очний ячмінь. Невірyючим, які конче намагаються бачити в мені раненого героя навіть показую, що це не рана. Ми так захоплені успіхом, що не придержуємося навіть виключно української мови, а балакаємо так як до нас хто заговорить.

У міжчасі надтягають до міста і інші австрійські частини. До нас приступає стрийська міщанка полька та каже нам, що в неї скрився козак, який балакає по польськи та хоче женитися з її дочкою. Козак передягнувся в цивільний одяг і тепер треба взяти його в полон, щоб йому чого лихого не зроблено. Ми ідемо до її хати та беремо цього козака-цивіля. Він дуже блідий. Поводимося з ним дуже чемно, хоча обережно. З одним полоненим нам водитись не можна, тому ведемо його побіч віденської казарні, де стоїть одна чета піхоти на вулиці в рядах та віддаємо нашого полоненого командантові чети хорунжому польської національности, який як показалось володів російською мовою та особливо мусів мати якісь порахунки з москалями. Цей повівся з полоненим далеко не так як ми. Казав йому стати в ряди своєї чети, ударив його два рази в лице та по російськи випитував його, кляв та грозив. Дивлячись на це, нам стало жалко, що полоненого дали в такі руки. Відтак довідались ми, що в Стрию стояли саме наші українські кубанські козаки, а табор свій мали на Ланах (передмістя Стрия) в тому самому місці, де було збірне місце та табор У. С. С-ів перед нашим виїздом на Закарпаття.

Закватировуємось в домівці української установи, де деякі з нас давніше мешкали. Урядовець цеї установи приймає нас гарною вечерою в крузі своєї сімї та знайомих. Є і молоді гарні дівчата.

Слідуючого дня 20. X. 1914. р. зажизала наша стежа всіх вигід того, що ми були „самостійною армією". Ні один військовий, ні рядовик, ні старшина не міг мати цеї свободи що ми. Дарма, що неприятель за містом. Нам це не першина. Вистарчало нам, що стрілянини нема. Кожний з нас використав час по свойому. Навіть снідання та обід кожний з нас їв зосібна у тому ресторані чи товаристві, де кому припало до вподоби.

Пополудні більшість з нас вибралась на прогульку в західну часть міста. Ішли ми без крісів, а навіть без плащів. Одинокою нашою зброєю були багнети. Вже були ми доволі далеко від свого мешкання, аж тут нараз началася стрілянина на фронті, а російська артилерія почала острілювати місто. Скрізь паніка. Всі з вулиць втікають до найближчих домів та спішно замикають брами. Ми завертаємо з прогульки і бігом, що сили біжимо до своєї домівки за крісами. Населення, бачучи нас в бігу без крісів, кличе нас в брами камениць, щоб ми спасались. Не звертаємо на це навіть уваги, добігаємо до своїх крісів.

(Далі буде).

Махно та його військо

Матеріяли до історії української визвольної боротьби.

Подав: *М. С.*

В часі останньої визвольної боротьби Уряд У. Н. Р. примушений був нераз покидати свою територію та, або залишав в місцях евакуації цінні історичні архіви, або нищив історичної ваги документи, щоб з них не користав ворог. Так 1917 рік, що заскочив нашу армію та уряд непідготовленими до евакуації, пірнув у глибінь бистрої Лети з архівами та документами.

Випадково дехто з учасників визвольної боротьби спромігся принести з собою на чужину історичні папери, які для майбутнього історика безперечно будуть мати вартість. Маючи на руках теку таких документів, я гадавби, що подача їх у пресі булаб найкращим забезпеченням їх від загибелі та для їх схованки.

⁂

Д. таємно. Першій канцелярії. 4 жовтня 1919 р.
Ч. 18. (М) 138 м.

Начальникові Штабу Головного Отамана.

При цьому надсилається копія агентурних повідомлень про Махна та його військо. Додаток: Копія агентурних повідомлень.

Т. в. о. Начальника канцелярії І-ї Управи Штадармії Наддніпрянської ХАЛА.

Махно та його військо.

Хто такий Махно?.

Робітник заводу „КРЕГЕРА" в м. Гуляй-Поле. У 1912 році за крадіж із заводу деяких річей був засуджений Олександрівським Окружним Судом на два з половиною роки вязниці, звідтіля втікає і звязується з оперуючим тоді в околицях Великого Парку відомим на Катеринославщині бандитом Семенютою і до самого часу революції займається грабунками, при чому всі заходи царської поліції до його зловлення не дають жадних наслідків. У 1917 році в поселку Пологе у 18 верствах від Гуляй-Поля він організує із залізничників депа і робітників заводу „Крегера" банду, викидає чорний прапор анархізму і на протязі одного місяця руйнує коло двадцяти маєтків, прикриваючись кличами боротьби з буржуазією. За часів гетьмана Махно, розбитий німцями, переховується по селах в околицях Гуляй-Поля, але в липні знов появляється з озброєною бандою в селі Покровському, робить наскок на ст. Синельникове, захоплює її та тримає її декілька днів; після цього був розбитий німцями.

Підчас повстання проти гетьмана він знову скупчує біля себе значні оружні сили і виступає, як правдивий повстанець, обібравши своїм центром Гуляй-Поле. Робить відомі наскоки на Катеринослав, бється з республіканськими військами, а з приходом большевиків зєднується з ними. Не погоджується з принципом централізації большевицької влади, зраджує їх і відкриває фронт Денікіну, відступаючи незалежно від вказівок большевицького командування вздовж України на захід. Сам по собі Махно темна, неосвічена людина, хитрого природнього розуму, низької моралі і чоловік цілковито бандитського лицарства.

Махнівська ідеольогія.

Якоїсь твердо поставленої мети у Махна немає. Таксамо немає і одного політичного напрямку. У своїх вчинках керується виключно тими засобами і політично соціяльними кличами, які дають йому можливість тримати при собі значну озброєну силу, вільно гайдамакувати по Україні і заповняти реальним змістом свою ідею фікс популярности і отаманства.

Дорадники Махна.

Ту ідейну плятформу, яка підводиться під завдання відділів Махна, утворюють його спільники, — ті ідеольоги із складу російських анархістів і синдикалістів, які не найшли собі притулку для праці на просторах Великоросії серед большевиків і які мають на меті використати відділи Махна для реалізування своїх ідей. Приставши до Махна, вони весь час змагають до того, щоби вивести махнівські відділи зі стадії бандитизму, але це їм удається постільки, поскільки їхні ідеї не шкодять засобам Махна тримати свої відділи в підлеглості собі і вони серед війська майже жадного впливу не мають, а виконують у Махна лише ролю „ораторів", коли Махнові приходиться виступати на селянських сходинах.

Війська Махна.

Метода легкої наживи і повної безкарности легко приваблювала до Махна всяку голоту, неудачників-бандитів, безробітний пролетарят і просто здеморалізовані війною і соціяльними умовами елементи селянства. Такий основний кадр відділів Махна. Рядовий склад його війська є перемінний: хто бажав з тих, чи інших мотивів поліпшити своє матеріяльне становище, або пограбувати, ішов до відділів Махна, добивався своєї мети, відтак його залишав. Аби утримувати на більш менш довший час перемінний склад свого війська, Махно утворив деяку систему терору над утікачами: вільно приймаючи до своїх відділів усякого, хто бажав, він також вільно їх і відпускав, але не дальше як 5—8 верств від свого розташування. Тих, що лишали його відділи, він убивав через спеціяльних своїх агентів. Завдяки такій системі, хто попав до нього, тому не легко було звідтіля вирватися і він лишався там, цілком просякаючи традиціями бандитизму.

Жадного військового вигляду махнівці не мають, одягнені здебільша у цивільний одяг. Національної

свідомости немає жадної, так само, як і немає також якоїсь ідеї: все тримається на „батькові Махнові“ і він усе собою олицетворює для них.

Склад війська Махна.

Скількість війська за відомостями, даними самим Махном та його співробітниками, означається ріжними цифрами: 50, 75, 100 тисяч, фактично ж у його розпорядженню знаходиться не більше як 5 тисяч багнетів, а зі шаблями, обозами, просвітними і політичними органами та совдепом не більше як 8 тисяч. Вся його армія складається з 10 полків: 8 піших і двох кінних, в склад цих полків входять і два большевицькі полки, які підчас відходу від Уманя перейшли до Махна. Кінноти Махно має біля півтори тисячі. Піхота має також брички, кабріолети, фаетони, якими переїзджає під час далеких походів. Є сила кулеметів. Біля 35 гармат системи німецько-російської, але до гармат мало набоїв. При відділах Махна є численні обози: великі череди овець та рогатої худоби. Махно, як засобами пересовування користується мулами та верблюдами.

З кожним часом боєздатність махнівських частин значно падає. Брак санітарії і відсутність лазаретів, лиха одіж розвиває пошесні хвороби. Скрутне положення в звязку з насуванням значних сил Денікіна і непримиримість бандитизму з принципами Української влади, кидає багатьох в розпуку. Великий відсоток махнівців кидає свої частини і розбігається або по домах , або переходить у наше запілля, або пристає до нашого війська.

Керування і внутрішнє управління.

Все військо керуванням зконцентроване в руках Махна і його похідного штабу. Окрім цього існує військова рада, в склад якої входять і рядові махнівці, але значного впливу на військову тактику ця рада не має. Полками й сотнями командують рядові козаки — —найбільше завзяті махнівці. Конструкція полків і сотень загальна. Політичним життям керує сам Махно за допомогою совдепу, який поділяється на ріжні секції і має свій виконавчий орган замісць уряду. Означеної політичної закраски цей совдеп не має і його політична плятформа міняється згідно з боєвим станом відділів Махна. В цьому совдепі панують переважно політичні кличі комунізму та анархізму.

Відношення Махна до населення і населення до Махна.

З огляду на те, що Махно утримує свої відділи на рахунок населення, воно відноситься до нього негативно і страшенно ворожо, але не настільки, щоб збройно боронило своїх інтересів, бо махнівці тримаються до деякої міри системи грабунків: грабують поміщиків і найбільш заможних селян. Відношення махнівців до населення окрім грабунків, жадних інших конкретних форм не набрало. Пробували махнівці пропаґувати серед селян ідеї синдикалізму і закладати економічні корпорації, алеж у тих місцевостях, де їм удалося дещо зробити в цьому напрямку, вониж першими починали грабувати господарства тих корпорацій і таким чином одразу провокували свою пропаганду. Другою конкретною формою відношення махнівців до селян було те, що вони обтяжали селян підчас своїх переходів великою натуральною повинністю: підводами й кіньми. Не дивлячись на це все, в місцевостях, де не було Махна, селяни відкликались про нього дуже добре.

Відношення Махна до У. Н. Р. і до українського командування.

Відношення було негативне. В рядах махнівців ведеться дуже уперта агітація проти зеднання з нашими військами. Українських старшин по анальогії з денікінськими золотопагонниками, називають „золоторучниками“, уряд мілко-буржуазним. Дорадники Махна цілковито ворожого настрою проти „Петлюрівців“, але диктована їм обставинами тактика, примушує їх стримуватись. Надіслані до відділів Махна К-Р. агенти, як інструктори, не були приняті махнівським штабом, не дивлячись на авторитетність документів.

Сам Махно висловлює своє відношення до У. Н. Р., Уряду і п. Головного Отамана згідно зі своїм настроєм: від отвертих матюків до лицарського запевнення, що раз йому Петлюра не зрадить, то він йому ніколи не зрадить. Між своїми отверто заявляє, що мета його знищити „Петлюру“, а його військо та державний апарат використати до своїх анархістичних цілей, „проголосивши після цього Махна батьком усієї України“.

1. Озброєні відділи Махна жадних відзнак військових не мають і можуть бути кваліфіковані як збройні бандити.

2. Вироблені традиції, дух і завдання цих відділів усувають всяку можливість перетворення їх у військові частини.

3. Сам Махно і його відділи не визнають жадної влади та противні їй по самій своїй природі, нездатні стати в підлеглість Урядові та командуванню У. Н. Р. навіть, колиб у них було на це щире бажання.

4. Як велика озброєна група бандитів, — махнівці являються постійною значною загрозою нашому фронтові і запіллю, а через це:

5. Коли військові обставини дозволяють, найліпше булоб витиснути відділи Махна в запілля Денікінові, де б вони були постійною солідною загрозою для них, бо для ліквідації бандитизму Махна з його системою легкої рухомости, денікінцям прийшлося б ужити утричі більших сил, якими розпоряджує сам Махно.

Начальник Контр-Розвідчого Відділу
К-ри Запілля Дієвої Армії Сотник. . . . .

Історія 8-ої Галицької Бриґади

III. 6. ПЕРШИЙ ВІДВОРОТ У. Г. А.

Написав: *Д-р Іван Карпинець.*

(Продовження).

9. Події 17. травня 1919. р. На відомість про упадок Самбора, що прийшла до команди „Групи Гофмана" десь коло півночі, відступили частини тієї ґрупи зі займаних становищ та подалися на нові. Рівнож оцілілі частини крукеницької ґрупи пробилися на схід поза Дністер (про це була мова в попереднім числі Літопису). „Група Гофмана", до якої прилучено з крукеницької ґрупи курінь сот. Коробейка, а також II/II. курінь пор. Підгірного, обсадила фронт від Гордині до Озимини в такий спосіб: II. курінь сот. Станіміра держав дальше Гординю, відтинок між Гординею а Дублянами обсадив курінь сот. Коробейка, а відтинок Дубляни—Озимина аж по гостинець, що веде до Брониці заняли курені II/II. пор. Підгірного й пор. Савицького. Команда „Групи Гофмана" примістилася в Татарах[1]). Рівнож і артилерія ґрупи примістилася десь в районі цього села[2]). Дальше на ліво, аж по район Ступниця—Городище, а певно й дещо дальше на полудне, були якісь частини, але які й скільки, не знаємо.

Ще дальше на полудне був фронт необсаджений, а частини „Гірської Бригади" й частини III. Ґрупи 8. Самбірської Бригади були стовчені коло Стрілок (на полудне від Старого Самбора); необсаджений відтинок фронту виносив у воздушній лінії яких 25—30 км. а через те й відрізання тих частин від головних українських сил на лінії ріки Бистриці, було для цих частин, з огляду й на розвал дисципліни та переполох, дуже небезпечне. До Стрілок прибули ці частини 16. травня, вечером. Тут відбулася нарада командантів, на якій були присутні: Командант III. Групи сот. Федик, шеф штабу „Гірської Бригади" сот. Шльоссер, командант „Групи Старий Самбір" сот. Мацейович і кількох інших старшин. На нараді порішено оборонятися в Стрілках та через те забезпечити собі перехід по шляху Стрілки-Топільниця, в напрямі на Дрогобич. Щоби здержати польські наступи від сторони Хирова й Сушиці Великої дістали сотні Пробоєвого куреня сот. Коцьолка приказ обсадити Нанчілку Велику, Нанчілку Малу й Великий Потік та бути в злуці з Лавровом, де мали бути два курені Гірської Бриґади а це курінь пор. Світлика й курінь сот. Петрикевича. Обі пробоєві сотні, змучені й майже без набоїв вийшли вечером 16. V. зі Стрілок і через Тисовицю попрямували на призначені місця, куди прибули рано 17. травня. Тимчасом оба гірські курені та одна гірська батерія покинули вночі з 16. на 17. травня Лаврів, і прибули передполуднем 17. травня до Стрілок, де вже був сот. Шльоссер та командант ґрупи „Старий Самбір" сот. Мацейович. Про відступ обох гірських куренів довідалися сотні Пробоєвого куреня щойно передполуднем 17. травня від монахів з Лаврова. Тому вони постановили, разом з кінним відділом сот. Вільчинського, відступати на південь в напрямі Лютовиськ, де стояла II. Ґрупа „Лютовиска", що входила в склад Гірської Бригади. Тимчасом сот. Шльоссер постановив привернути звязок частин в Стрілках з 8. Самбірською Бригадою полк. Кравса, яка, після його відомостей і міркувань, ще держалася на лінії Стривігора (Стрвяжу) й в районі села Ваньович. В тій ціли постановив відбити Старий Самбір, що мали виконати оба курені Гірської Бриґади. На його приказ мав вернути курінь сот. Петрикевича до Лаврова, де мав злучитися з Пробоєвим курінем, а курінь пор. Світлика відійшов під Тершів, обсадив тунель, дорогу, село Сушицю Рикову та гору 500. Три батерії заняли становища в селі Бусовиську. Батерія пор. Новосельського мала острілювати становища польських частин, а дві інші, а це четара Конечного й сот. Яреми, мали острілювати Старий Самбір. Наступ мав розпочатися в неділю, 18. травня. Частини III. Ґрупи 8. Самбірської Бригади залишилися, крім Пробоєвого куреня, в Стрілках, де їх реорганізовано. (І. Калічак: „Записки четаря", 91—93; Р. Л.: „Дещо з історії III. Ґрупи „Глибока"..." в Літописі Ч. К. з 1934, ч. 10, стор. 11).[3]).

Польські частини, що стояли проти лівого крила У. Г. А., приходили 17. V. до порядку та через те й не дуже то перли вперед; тільки 3. дивізія леґіон. Зелінського посунулася дещо на полудне поза Старий Самбір, по села Спас і Тершів. Але цього дня була значна втрата на відтинку 7. Львівської Бригади Бізанца, бо частини полк. Сікорського з групи ген. Єнджеєвича заняли Щирець; це мало, як вкоротці побачимо, недобрі для У. Г. А. наслідки. Ґен. Івашкевич видав був 17. V. диспозицію наступу на Нафтовий Басейн. Наступ мав відбутися 19. травня в цей спосіб, що ґрупа ґен. Єнджеєвича мала здобути Миколаїв над Дністром і посунутися дивізією Сікорського на схід по ріку Зубрю, 4. дивізія піхоти Александровича піти на Дрогобич зі Самбора через Городище, а 3. дивізія Зелінського мала піти зі Старого Самбора через Урож

---

[1]) На основі рукопису о. д-ра Вергуна (дещо змінено автором). В 4. числі Літопису (квітень 1935) подано помилково, що курінь пор. Савицького належав до крукеницької групи. Це був курінь рудецької групи. — І. К.

[2]) На основі власних спостережень автора.

[3]) В оповіданнях обох авторів заходять деякі ріжниці.

на Борислав, та мала забезпечитися в напрямі на Турку й Східницю.

Так досить спокійно проминув 17. травня на лівім крилі У. Г. А. За те на правім крилі було цього дня більше руху. На північ від Львова вдалося польським частинам (група полк. Мінкевича) дійти трома кольонами до лінії рік Желдець і Рата, на висоту 2. галерівської дивізії, що стояла над Бугом. Ця дивізія одержала 17. травня телеграфічний приказ Галера з попереднього дня, щоби перейшла Буг і посунулася на лінію Стоянів—Радехів—Холоїв. Тому, що мости на Бузі були знищені, перехід цеї ріки був для неї досить тяжкий. Одному з її баталіонів вдалося трохи направити не цілком знищений міст понижче Сокаля, але дальша направа його тревала два дни. Другий перехід вибрано під Пархачем. Дальше на півночі вдалося полякам навязати перерваний звязок між обома галерівськими дивізіями; це зробив один полк кавалерії, який прибув до Горохова. На Волині укріплювалися поляки на лінії Стиру та поширили свої здобутки аж по устє цеї ріки до Припеті. (Hupert: „ Zajęcie..." 64)

Українське ситуаційне звідомлення з 17. V. 1919. подавало такі відомости: „Під напором ворога відступили наші частини на лінію на схід від Самбора й Старого Самбора. Коло Львова без змін. Із району Порицка посунулися сильні ворожі відділи в напрямку на схід, що приносило зі собою небезпеку окрилення наших головних сил. Ми були примушені відтягнути наше праве крило на лінію Камінка Струмилова—Добротвір—Холоїв. Ворожий наступ на Камінку Струмилову відбито нині вечером".

Старшини I. куріня VI. бригади по наступі на Белз, лютий 1919.

10. Проба Н. К. Г. А. здержати натиск на ліве крило. 18. травня були дві спроби українських протинаступів, одна льокальна, що мала відбити Старий Самбір, друга більших розмірів, започином Начальної Команди, яка хотіла в цей спосіб боронити Нафтовий Басейн; однак обі ці спроби скінчилися катастрофально.

Лінія українського фронту лівого крила 18. V. рано, йшла так, як і вечером і вночі з 17. на 18. травня. На скрайно полуднево західному крилі коло Лютовиск стояла спокійно II. Ґрупа („Ґрупа Лютовиска") Гірської Бриґади, на лінії Лаврів—Спас—Тершів (на полудне від Старого Самбора) стояла I. Ґрупа Гірської Бриґади („Ґрупа Старий Самбір"). В Стрілках (на полудне від Тершова) ніби реорґанізувалися частини III. Ґрупи 8. Самбірської Бриґади (передтим „Ґрупа Глибока", або „Ґрупа Хирів"). Дальше була перерва, а український фронт розпочинався далеко на лінії ріки Бистриці, яких 25—30 км. на схід від Старого Самбора (де, докладно не знаємо, як рівнож не знаємо, які там рано 18. V. могли бути українські частини); з району на полудне від села Озимини йшов фронт на північ через Кранцберґ—Дубляни до Гордині (у віддаленню яких 10—12 км на схід від Самбора). Всі ці місцевости разом з Озиминою були обсаджені частинами „Ґрупи Гофмана" а її команда примістилася в Дублянах. На північ і на схід від Гордині тягнулося „Велике Болото" над Дністром, якого не треба було обсаджувати. Український фронт зачинався дальше аж коло Миколаєва (над Дністром) і коло Дроговижа (ці місцевости лежать у віддалі понад 40 км. на схід від Гордині), та тягнувся здовж ріки Зубрі по район Львова .Коло Миколаєва, Дроговижа й над Зубрею стояла 7. львівська Бриґада Бізанца. (На основі попереднього уступу).

Ці всі групи українських військ лівого крила не мали тоді ніякого поняття про те, що діється на право й на ліво від них, не старалися розвідатися про те, не знали де находяться інші українські частини, дуже часто не мали ніякого звязку (телефонічного, чи при помочі вістових) зі своїми власними частинами та з командами, яким підлягали, а через те й не знали, де ті частини й команди находяться. Рівнож дуже часто не знали, де находяться війська противника а про його заміри не мали жадного поняття. Ці частини не мали плянів, а вищі команди не давали їм майже жадних диспозицій і приказів, ані відомостей про загальну ситуацію. Частини були тридневим від-

абезпечитися
Східницю.
в 17. травня на лі-
ім крилі було цього
Львова вдалося
група полк. Мінке-
ми до лінії рік
оту 2. галерівської
Ця дивізія одержала
каз Галера з попе-
Буг і посунулася на
—Холоїв. Тому,
ні, перехід цеї ріки
ному з її баталіонів
цілком знищений
льша направа його
ід вибрано під Пар-
лося полякам навя-
бома галерівськими
кавалерії, який при-
ріплювалися поляки
вої здобутки аж по
ert: „Zajęcie..." 64)
млення з 17. V. 1919.
напором ворога від-
на схід від Самбо-
Львова без змін. Із
льні ворожі відділи
сило зі собою небез-
их сил. Ми були при-
крило на лінію Ка-
—Холоїв. Ворожий
ву відбито нині ве-

кати натиск на ліве
ві спроби укра-
ів, одна льо-
ти Старий Сам-
змірів, започи-
ди, яка хотіла
Нафтовий Ба-
скінчилися катастро-

лівого крила 18. V.
і вночі з 17. на 18.
західному крилі ко-
II. Ґрупа („Ґрупа
ди, на лінії Лаврів—
д Старого Самбора)
гади („Ґрупа Старий
лудне від Тершова)
III. Ґрупи 8. Сам-
„Ґрупа Глибока", або
а перерва, а україн-
далеко на лінії ріки
на схід від Старого
наємо, як рівнож не
огли бути українські
дне від села Озимини
Кранцберг—Дубляни
их 10—12 км на схід
ти разом з Озиминою
Ґрупи Гофмана" а її

Старшини I. куріня VI. бриґади по наступі на Белз, лютий 1919.

команда примістилася в Дублянах. На північ і на схід від Гордині тягнулося „Велике Болото" над Дністром, якого не треба було обсаджувати. Український фронт зачинався дальше аж коло Миколаєва (над Дністром) і коло Дроговижа (ці місцевости лежать у віддалі понад 40 км. на схід від Гордині), та тягнувся здовж ріки Зубрі по район Львова .Коло Миколаєва, Дроговижа й над Зубрею стояла 7. львівська Бриґада Бізанца. (На основі попереднього уступу).

Ці всі групи українських військ лівого крила не мали тоді ніякого поняття про те, що діється на право й на ліво від них, не старалися розвідатися про те, не знали де находяться інші українські частини, дуже часто не мали ніякого звязку (телефонічного, чи при помочі вістових) зі своїми власними частинами та з командами, яким підлягали, а через те й не знали, де ті частини й команди находяться. Рівнож дуже часто не знали, де находяться війська противника а про його заміри не мали жадного поняття. Ці частини не мали плянів, а вищі команди не давали їм майже жадних диспозицій і приказів, ані відомостей про загальну ситуацію. Частини були три дне вим від-

воротом перемучені й здеморалізовані. Відчувався брак харчів і муніції. А вищі команди, до Начальної включно, не знали ситуації й не старалися про неї розвідатися. Одним словом — на лівім крилі У. Г. А. панував цілковитий хаос і замішання та брак дисципліни а це мусіло спричинити дальшу катастрофу.

Опис подій 18. V. зачнемо від Гірської Бриґади й III. Групи 8. Самбірської Бриґади. Тут, як на долоні побачимо, до яких далеких меж поступив розвал дисципліни, хаос і неохота до оборони рідної землі й чести. Як знаємо, курінь пор. Світлика мав наступати рано 18. V. на Старий Самбір. Тимчасом він навіть не рушився з місця. бо нібито кількох полонених, під загрозою смерти, зрадило, що в Старім Самборі є скупчені великі польські сили. Тому курінний уважав за краще обороняти обсаджені місця, як піти на напевне. (Але в такому разі треба було подати ці вістки до відома своїй команді й від неї ждати нових приказів! — І. К.) І саме тоді наступила катастрофа. Ще не вспіли батерії, що мали острілювати місто, віддати перших стрілів, а з Бусовиська пустився на втечу обоз куріня, що стояв під віядуктом. Противник проломив боєву лінію на шляху під Тершовом, заняв на сході Волю Коблянську й Сушицю Рикову, та почав підходити обходом до Бусовиська. Батерії не мали вже нічого іншого до роботи, як запрягти коні та рушити в дорогу за обозом. Одна гавбиця зупинилася, щоби віддати ще кілька стрілів на ворожу розстрільну, котра показувалася на горі, зараз за Бусовиськом, та в цей же мент зароївся довгий шлях відступаючими відділами зпід Тершова. Все, що жило, перло на південь і всі командаити були безсилі. Не могли зарадити, щоби спинити ці маси в паніці; вони напирали на вози обозу, що ні взад, ні вперед не могли рушитися. Здеморалізована до решти піхота — товпилася по дорозі, а їхні плечі обороняла хіба артилерія, яка що хвилини здержувалася й віддавала по кілька стрілів в сторону противника. Все гналося до Стрілок, а звідтам до Турки. Ще деякі частини не вспіли вийти зі Стрілок, як вже на двірці показалася польська передня сторожа, що підїхала сюди на панцирнім паровозі. (Калічак: „Записки...“ 93—94; — Р. Л.: „Дещо з іст. III. Ґрупи...“ 11).

Так катастрофально закінчилася спроба протинаступу „Ґрупи Старий Самбір“. Ця ґрупа а разом з нею й III. Ґрупа 8. Самбірської Бриґади стала здеморалізованою масою, неспосібною вже до найменшого опору. Вона перла до Турки, а звідси дальше на схід. Це мало такий наслідок, що шеф штабу Гірської Бриґади, сот. Шльоссер мусів видати телефонічно приказ до відступу й „Ґрупі Лютовиска“, яка дотепер стояла спокійно на своїх становищах. (Калічак: „Записки...“ 94 і Р. Л., як вище).

З військ, які були в Стрілках, тільки один курінь, а саме І. курінь пор. Антона Тарнавського не попав в паніку й виратувався з опресії з честю. Цей курінь боровся хоробро в днях 14. і 15. травня на горі Радич і в селі Вовчу коло Хирова (диви попереднє число!), а коли дістав приказ відступати, залишив у Вовчу одну сотню як задну сторожу й подався через Стару Сіль до Старого Самбора, де вже стрінув польські відділи. Під їх натиском курінь відступив до Стрілок. Про хаос і замішання, яке панувало в Стрілках, та в який спосіб курінь виратувався, пише його командант так.

„В Стрілках стрінув я масу нашого війська (була се ця ґрупа, яка вицофалася на Чехословаччину). Однак в цій ґрупі був неймовірний хаос, все настроєне було до втечі. Я скомунікувався з командантом цеї ґрупи й просив, щоби відділи зреорганізував, а щоби це міг зробити, я освідчив йому готовість зі своїм курінем ворога на який сь час здержати. І дійсно я обсадив залізничий шлях а відтак село Топільницю, бо звідси почав ворог атакувати. Однак ця ґрупа по перших стрілах почала втікати на полудне без ладу й порядку, оставляючи мій курінь впереді. Ворог почав рівночасно наступати з північного заходу, так що курінь дістався в два огні й почав відступати на Турє а звідтам до села Ісаї. Ґрупа турчанська, що її так назву, втікала на Турку. Я зорієнтувався, що відворот на Турку буде нашим гробом і рішив не йти в сліди турчанської ґрупи а цофатися на схід. Рішив і зробив, і підчас коли турчанська ґрупа опинилася в Чехословаччині, я, йдучи з курінем на осліп, виплив аж між Болеховом а Долиною й тут наткнувся якраз на бриґаду Кравса... Мушу згадати, що я вицофувався з цілим своїм обозом в той спосіб, що частина стрільців їхала на возах а решта йшла, а навіть бігла, а відтак умучені сідали на вози, а тамті йшли. Марш тревав в день і в ночі й так було через кілька днів. Ішли ми провалом а то через Ісаї, Гірку, Заріче, Крушельницю, Синевідсько, Бубнище аж до шоси Болехів—Долина, де, як я згадав, наткнулись ми на ґрупу Кравса, а іменно на крукеницьку ґрупу. Ворог був вже під Болеховом“[4]).

Так отже за винятком одного куреня пор. Тарнавського, всі інші частини, що втікали зпід Стрілок на Турку, були вже втрачені для У. Г. А. В цьому раоїні польські частини вже не стрінули опору. Туди, здовж залізниці зі Старого Самбора по Стрілки—Топільницю й на Турє посунулися 18. V. бічні кольони 3. дивізії Зєлінського, підчас коли головна кольона тієї дивізії під командою полк. Бербецького посунулася, згідно з диспозицією, через Урож в напрямі Борислава. (Hupert: „Zajęcie...“ 64).

На лінії ріки Бистриці й на відтинку

---

[4]) З рукопису п. мґ-ра Антона Тарнавського (з деякими стилістичними змінами).

Ґрупи Гофмана ситуація 18. V. представлялася так. Гуперт пише, що 4. дивізія Александровича, зміцнена групою підполк. Бекера, перейшла під Самбором по неушкоджених деревляних мостах (українські війська знищили були тільки залізничий міст) через Дністер і хотіла посунутися дальше на схід, але стрінула сильний опір під Городищем, Ступницею й Дублянами. („Zajęcie..." 64). Як докладно представлялися події коло Городища й Ступниці, не знаємо. А на відтинку Групи Гофмана їх перебіг був такий. Рано (18. V.) повели польські частини наступ на Гординю, вийшовши з ліса коло села Корналович, але цей наступ відбив II. курінь сот. Станіміра, спомаганий батерією з двох гармат, яку утворив собі хор. Струмеляк, який походив з Корналович. Десь коло 14—15. години повели поляки вдруге наступ, але вже значно більшими силами й то на цілій лінії фронту, так над Бистрицею, як і на відтинку Групи Гофмана, проломили фронт в Лужку та натиснули сильно на Дубляни. Тоді повстала нагло між гарматчиками Групи Гофмана страшна паніка. Артилєристи оставили кілька гармат, що були на становищах коло села Татар, від інших гармат та муніційних возів, що вже були запряжені, повідрізували посторонки, посідали на коней та стали втікати дорогою з Татар на Луку й дальше на полудне. Разом з гарматчиками стали втікати й обози групи, а оливи до огню додавала пожежа якогось дому в Луці. Причиною вибуху тієї паніки було те, що гарматчики батерії, що стояла коло Татар, побачили нагло, замість піхотинців власних куренів, кільканацять людей на конях саме на лінії, де повинна була находитися українська піхота. А що в тому часі Українська Армія майже не мала кавалєрії, тому гарматчикам здавалося, що це польська кавалєрія прорвалася через лінію піхоти та загрожує вже батеріям. А в дійсности — ці кіннотчики, це були піхотинці, здається з куреня пор. Підгірного. Коли курінь під натиском польських частин подавався взад, деякі з його стрільців, побачивши на пасовиську кілька коней, посідали на них, та спокійно їхали до Дублян. — Викликану їхньою появою паніку, вдалося скоро опанувати. Деякі старшини й відважніші стрільці заняли лінію якогось потока, що пливе на полудне від Луки та в цей спосіб здержали втікаючу масу й її успокоїли. Полишені артилєристами гармати забрав курінь пор. Підгірного зі собою та віддав їх артилєристам. Але дотеперішної лінії фронту не можна було вдержати й Ґрупа Гофмана мусіла відступати в напрямі на Дрогобич. Вечером зібралися курені групи в селі Рихтичах (яких 5 км. на північ від Дрогобича). Бракував тільки II. курінь сот. Станіміра, якого команда групи не вспіла повідомити про відступ. Курінь зістав відтятий і тільки з великим трудом вдалося йому передертися околицями понад самим Великим Болотом над Дністром, попри Білинку, Білину, Майнич і Волощу, та долучити до Групи Гофмана щойно за Стриєм у Фалиші. (На основі рукопису о. д-ра Вергуна, та власних спостережень автора).

В тому часі, як курені Ґрупи Гофмана збиралися в Рихтичах, артилєрія ґрупи відійшла дальше на схід до села Слонська. Ґрупа не мала получень з вищими командами. (Із записок сот. Бранднера). Через цей брак получень, не знала команда нічого, що де діється.

Щоби докладніше зорієнтуватися, як і в якій ситуації відбулася проба протинаступу в районі Дрогобича, який задумала Нач. Команда, представимо ще ситуацію 18. V. над Дністром коло Миколаєва, на основі праці Гуперта. Він пише, що визначення ген. Івашкевичем офензиви на слід. день (19. V.), не здержало польських відділів над Дністром від походу вперед. В групі ген. Єнджеєвича переслідували познанці відступаючі українські частини на Дроговиж і Миколаїв і завдяки своїй артилєрії, що підїздила на найближчі віддалі, здобули вони 18. V. Миколаїв, Розвадів, неушкоджений міст на Дністрі та 700 полонених. Внаслідок цих осягів, приказав їм Галєр перейти Дністер і вдарити на Стрий.

Для представлення цілости тодішньої ситуації згадаємо ще про події в центрі, на правім крилі У. Г. А. й на Волині. Отже під Львовом дивізія полк. Стшелєцкого звернулася на схід і дійшла поза лінію: Винники—Підбірці—Пруси—Запитів—Ременів і Жовтанці, полк. Мінкевич здобув Батятичі й наблизився до Камінки Струмилової а ще дальше на північ друга галєрівська дивізія, що перейшла Буг, заняла своїм правим крилом Городище, а лівим Тартаків. На Волині над Стиром ситуація майже не змінилася. Польські частини обсадили тут залізничий вузол Ківерці, що находиться перед Луцьком. (Hupert: „Zajęcie..." 63—64).

(Далі буде).

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1914-1921 РР.

I. III.

Під Бородянкою. „Літопис Ч. К.". Львів 1931. 4°, ч. 3, ст. 12—13.

Після оповідання б. стр. У. Г. А. Ол. Твердохліба списав Я. К. 30. IX. 1919. 2. курінь X бриґ. Соколівці (повстанці) проти большевиків. Подвиг чет. Свистуна.

Підліський Мирон. Під сучасну хвилю. „Укр. Стрілець". Київ 1920. 8°, ч. 2, ст. 3—6.

Про армію.

Підписання мирової умови. „Вільне Слово" Зальцведель 1918. 4°, ч. 14, ст. 1—2.

Берестейський мир.

Підхорунжий Карачевський Іван. Зубенко Іван: „Лицарі і мученики". Зб. І. Каліш 1922. 8°. ст. 3.

X. 1920. 2. сотня 22 стр. кур. 3. зал. дивізії. Мученицька смерть.

Підхорунжий Павло Фолюшняк. „Тризуб". Париж 1930, 8°, ч. 28, ст. 25.

Портрет.

Підхор. УСС Сіцінський цільним стрілом убезвладнює ворожий панцирник. Кал. Черв. Калини на 1927 р. Львів 1926. 8°, кал. лютий.

1919. Львів. Гер. вчинок.

Підхор. Хомяк Антін. Зубенко Іван: „Лицарі і мученики". Зб. І. Каліш 1922. 8°, ст. 14—15.

3-го Гайдамацького полку.

Підхорунжий Яким Маркович Стромило. „Тризуб". Париж 1932. 8°, ч. 32/33, ст. 43—44.

Некрольоґ. Гайдамацький Кіш, Корпус СС, Крилівська сотня Зап. Корп., Зимовий похід.

Після смерти бл. п. С. Петлюри. „Громада". Луцьк. 4°, ч. 24, 25, 27, 28, 30.

Після трагічної смерти С. Петлюри. Становище Ундо. „Діло". Львів 1926, ч. 122.

П. К. Невже правда... (Оповідання). „За Україну". Каліш 1921, ч. 6/7, ст. 18—19.

Побутове.

П. К. Повстання на Україні. „За Україну". Каліш 1921, ч. 7/8, ст. 21—22.

Замітка до зясовання причин повстань на Україні.

П-кий. Розвідка. „Спогади" — Збірник, ч. І. Каліш 1921, м. 8°, ст. 43—45.

Побутове.

П. Кудрявців ґен.-хор. Армії УНР. „Укр. Вістник". Львів 1921, ч. 17.

Некрольоґ.

П. М. Житомир — Коростень (Із воєнних записків). „Укр. Скиталець". Йозефів 1922. 4°, ч. 16, ст. 12—13; ч. 17, ст. 12—14; ч. 18, ст. 1—5.

VIII. 1919. Проти Гетьмана. 2. кур. 14. стрілец. полку.

П. М-т. Далекосхідні справи. „Гуртуймося". Прага-Горні Черношиці. 1934. 8° в., ч. 11, ст. 4—8.

Політ.-стратеґічний огляд і майбутні завдання Зеленої України в прийдешній визвольній боротьбі

П. М-т. „Національная измѣна" — московське нахабство і безпроглядна дурість. „Гуртуймося" Прага-Горні Черношиці 1933, в. 8°, ч. 10, ст. 36—41.

Про одинокий арґумент — зброю, без переможної боротьби московщина ніколи не визнає окремішности укр. народу.

П. М-т. Термопіли — Крути. „Гуртуймося". Горні Черношиці 1934, в. 8°, ч. 2, ст. 1—2.

Значіння подій під Крутами.

П. М-т. Українська військова делеґація у Вранґля (10. IX. 1920). (На підставі автентичних документів). „Літопис Ч. К.". Львів 1933. 4°, ч. 7/8, ст. 5—7.

Автор подає також відомости про укр. рух в Криму, Галицько-Українську Збірну Станицю і її працю, склад армії Вранґля.

П. М-т. Гляди також під правдивим прізвищем автора: *Шандрук Павло ґен.-хор.*

П. М-т. Гляди також під иншим псевдонімом: *Р. С.*

П. М-т. Гляди також під иншим псевдонімом: *М. Толочко.*

П. Назар. В(севолод) О(лександрович) Свєнціцький. „Трудова Громада". Камянець на Поділлю 1919, ч. 66.

Некрольоґ і огляд діяльности. Прилуки. повстан. загін проти Муравйова: Іваницький повст. полк. проти гетьмана: Держ. Інспектура.

Повідомлення Військового Міністерства в справі вибухів в Києві на Звіринці. „Відродження". Київ 1919, ч. 94.

Поводження з Українцями. „Вільне Слово". Зальцведель 1918. 4°, ч. 5. ст. 2.

Большевики і Укр. Військо.

Поворот українських полонених. „Укр. Прапор". Відень 1919. ч 17.: Всячина.

Повстанець Вдовиченко Назар. Зубенко Ів.: Лицарі і Мученики. Зб. І. Каліш 1922. 8°, ст. 17.

IV. 1921, с. Голянці (Гайсин).

Повстанець Заброда Петро. Зубенко Ів.: Лицарі і Мученики. Зб. 2. Каліш 1923. 8°, ст. 10—12.

1918—1921, повстання проти гетьмана і проти большевиків. Зеленовець.

Повстанець Петро Заброда провадить бій одним скорострілом окружений зі всіх боків добровольцями. Календар Черв. Кал. на 1926 р. Львів 1925. 8°, кал.-лютий.

Загін от. Зеленого. Київ. 1919. Гер. вчинок. З іл

Повстанець сотник Піддубний Ареф. Зубенко Ів.: Лицарі і Мученики. Зб. І. Каліш 1922. 8°, ст. 24 до 25.

V. 1921. Ольгопільщина. Партизани. Гер. смерть.

Повстанець Строчкин Кузьма. Зубенко Ів.: Лицарі і Мученики. Зб. 2. Каліш 1923. 8°, ст. 15.

Повстання на Херсонщині. „Син України". Варшава 1921. 4°, ч. 14, ст. 5—6; ч.

10—18 червня 1920 р.

Повстання та инші рухи. „Укр. Вістник". Пра а-Подєбради. Зб. I. 1925, в. 8°, ст. 23—24.

Повстанський загін Кушніра. Інформ. замітка за „Комуністом". „Укр. Інвалід". Каліш 1928, 8°, ч. 9/10, ст. 24.

Микола Кушнір. Платон Висоцький, Михей Бурлака. 1925—28.

Повстанчий рух. „Син України". Варшава 1921. 4°, ч. 2, ст. 7. Вістка з України; ч. 4, ст. 7.

Катеринославщина, Харківщина, Чернигівщина. Полтавщина, Херсонщина, Волинь, Поділля.

Повстанчий рух на Україні. „Син України". Варшава. 1920. 4°, ч. I, ст. 10.

Донесення Українського Пресового Бюра. Відень 24 лип. 1920 р.

Повстанці. „Україна". Камянець Под. 1919, ч. 36

Просторі інформації.

Повстанці: Андрій Бесарабко та Василь Олексієнко висаджують себе в воздух, щоб не попасти в большевицький полон і не дати захопити муніції. „Приятель Укр. Жовніра". Кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, кал.-серпень; Календар Черв. Калини на 1922 р. Львів 1922. 8°, календаріюм-серпень.

10. IV. 1920. с. Платонівка, тираспіл. пов. на Херсонщині. Героїчна смерть. З іл.

Повстанці Шепеля. Інформ. замітка за „Пролєт. Правдою". „Укр. Інвалід". Каліш 1928. 8°, ч.9/10 ст. 24.

Степан Андрієнко, Савка Шепель. Поділля 1922 —28.

Події в Києві (5—8 лютого н. ст. 1918). „Вістник пол. літ. і життя". Відень 1918. 4°, ч. 11, ст. 154; „Нова Рада". Київ 1918, ч. 14.

Події в Києві. „Розсвіт". Раштат 1917. 4°, ч. 47. ст. 1—2.

Перед відкриттям Укр. Військового Зїзду.

Події з 11 по 17 вересня. „Син України". Варшава 1920. 4°, ч. 7. ст. 3.

Військ. огляд.

Події на Україні. „Гром. Думка". Вецляр 1918. 4°, ч. 25; ст. 1—2; ч. 26, ст. 1—2.

Гетьманський переворот.

Події на фронті. Звідомлення Укр. Ґен. Штабу від 11—12 серпня. „Син України". Варшава 1920. 4°, ч. 2, ст. 6.

Події на українському фронті з 20 по 27. „Син України". Варшава 1920. 4°, ч.4. ст. 6.

Події на українському фронті 12. X.—21. X. „Син України" Варшава 1920. 4°, ч. 12, ст. 6—7.

Поділля 1920 р.

Подністряк Гр. Жв. „Лісовики". „Рідний Край". Львів 1921. 4°, ч. 110. ст. 2.

Повстанці Холодного Яру. Іваненко. Чупурака. *Поезія війни.* ? ? Ціна 15 коп.

Збірка поезій, друкованих головно у „Вістнику Союза Визв. України" й инших укр. виданнях по цей бік фронту.

Поїзд умерлих. Іл. Календар Сирітського Дому на 1923 р. Філядельфія Па. 4°, ст. 69—71.

Січень 1919. Жмеринка-Вапнярка.

Поляків О. І. Житомирська Юнацька Школа Юнак Юхим Кіута. Антон Бондар та Іларіон Яковець. Бунчужний Харитон Мельник. Сотник Корнійчук. „Прапор України". Камянець Под. 1919. 4°, ч. I, ст. 13.

1919. 15. III.—25. IV. Звягельський шлях. Коростень-Сарни.

Позняков. Наші лицарі. Память героя. „Україна". Камянець Под. 1919, ч. 10.

Позняков. Повстанці. „Укр. Слово", Камянець Под. 1919, ч. 7.

Держін № полку Козловський.

Докладний звіт про бої повст. ґрупи Юрка Тютюнника до часу приєднання її до армії.

Позапризовна підготовка населення. „Військово-Науковий Вістник". Київ 1918. 4°, кн. 2. ст.

Полікша Сергій. Кубанець Уваров — отаман Холодного Яру в 1919 р. „Літопис Черв. Кал." Львів 1933. 4°, ст. 16—18. ч.5.

Перемога Чорноморців під Борщагівкою. „Відродження". Київ. 1918. ч. 213.

До історії Чорноморської дивізії. Сотн. Царенко.

Поліщук Клим. При Центральній Раді. (Фраґменти зі спогадів) „За Золотоверхий Київ". Збірка. Львів 1922. 8°, ст. 22—23.

Київ в часі наступу Муравйова.

Полк. Альфред Шаманек. „Гром. Думка", Львів 1920, ч. 172. Причинки до біоґрафії.

Полк. Ашимів, сотн. Матюшенко, Григоренко і Древинський. „Лицарі і Мученики". Ів. Зубенка. Збірник I. Каліш 1922, 8°, ст. 18.

1920. Повстанці. Гер. смерть під Крижополем.

Полк. Ґен. Булави Альфред Шаманек. „Приятель Укр. Жовніра"— календар на 1923 р. Львів 1922. 8°, кал.-грудень; Календар Черв. Калини на 1922 р. Львів 1922. 8°, кал.-грудень.

Причинки до біоґр. З порт.

Полк. Григоренко. „Око". Каліш 1921. ч. 21, ст 13. Жертви війни.

Причинки до біоґрафії.

Полк. Гриць Хміленко. (Некрольоґ). „Укр. Слово". Станиславів. 1920, ч. 7. ст. 1—2.

4. IX. 1920. Командант Дорошенківсько-Богданівського куріня, сам дорошенковець.

Полковник Ґенеральної Булави Альфред Шаманек по чортківській побіді переправляє артилерію через Стрипу. Кал. Черв. Калини на 1924 р. Львів 1923. 8°, кал.-квітень.

1919. Проти поляків. Гер. вчинок.

Полк. Др. Осип Ковшевич. „Стрілець". Станиславів 1919, ч. 4.

Посмертна згадка.

Полк. Євген Васильович Мишковський. „Око". Каліш 1921, ч. 21, ст. 5: Жертви війни.

Причинок до біоґрафії.

Полк. Євген Володимирович Царенко. „Око". Каліш 1921, ч. 21, ст. 6: Жертви війни. „Лицарі і Мученики" Ів. Зубенка. Збірник 2. Каліш 1923. 8°, ст. 16—17.

Ком. 8. Чорномор. полку (3-ої Зал. Див.). Некрольоґ. Причинок до біоґрафії. Поділля.

Полковник Куликівський. „Лицарі і Мученики" Ів. Зубенка. Збірник I. Каліш 1922. 8°, ст. 27.

Характеристика, гер. вчинки.

Полковник Мишківський Євген. „Лицарі і Мученики“ Ів. Зубенка. Збірник 2. Каліш 1923. 8°, ст. 15—16.

Причинок до біоґрафії.

Полковник М. Фролов. (Некрольоґ). „Тризуб“. Париж 1930. 8°, ч. 29/30, ст. 33—34.

Ком. 3-го кін. полку.

Полковник Сердюк. „Лицарі і Мученики“ Ів. Зубенка. Зб. 2. Каліш 1923. 8°, ст. 34.

Ком. І. Хортиц. Січ. п. Запорож. Корпусу, 8. І. 1919, м. Олександрівське на Катеринославщині.

Полковник УСС Дмитро Вітовський. Кал. Черв. Калини на 1922 р. Львів 1922. 8°, ст 117.

Характеристика. З порт.

Полковник Черниця Павло „Лицарі і Мученики“ Ів. Зубенка. Зб. І. Каліш 1922. 8°, ст. 15—16. Другого Чорноморського полку Сквира. Гер. смерть.

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД:

Осип Марків, Станиславів, 10 зол.

До П. Т. Передплатників!

»ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ«, одинокий на західних українських землях воєнно-історичний місячний журнал, виходить вже семий рік без найменшої перерви і без найменшого спізнення, точно 1-го кожного місяця. Цей успіх завдячує Видавництво у великій мірі П. Т. Передплатникам, бо журнал вдержується лише передплатою. Заохочена успіхом журналу Управа Видавництва рішила розвинути ударну кампанію за приєднання до кінця 1935 р. 500 нових передплатників. Першу сотню (точно 115) здобула Адміністрація в самім місті Львові впродовж місяця травня. Дальших чотири сотні позинен дати край.

І саме всіх дотеперішних, обовязкових П. Т. Передплатників закликає Видавництво до помочі в тій акції. Вистарчить, якщо кожний передплатник приєднає лише одного нового. Тоді Видавництво зможе не тільки твердо закріпити існування журналу, але його побільшити й поширити.

Кому дорога наша історично-військова традиція, кому дорогий наш журнал, той повинен найти хоч трохи вільного часу на те, щоби в крузі своїх знайомих придбати для »Літопису« хоч одного нового передплатника!

Звідомлення з акції подаватимемо в кожнім числі »Літопису«.

УПРАВА ВИДАВНИЧОЇ КООПЕРАТИВИ »ЧЕРВОНА КАЛИНА«

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VII. річник / Число 6. / Червень 1935.

ЗМІСТ:

Редагує: *В. Софронів-Левицький*

Відповідальний редактор: *Петро Пасіка.*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

ПОДЯКА.

Оцим почуваюся до обовязку зложити подяку Товариству взаїмних обезпечень на життя „Карпатія“ у Львові за скоре й без зайвих труднощів виплачення повної обезпеченої суми по мойому бл. п. мужові Др. Іванові Коропецькому, емер. судді в Золочеві.

Скоре й акуратне виплачення обезпеченої суми уповажнює мене поручити це одиноке українське Товариство обезпечень на життя „Карпатія“ у Львові найширшим кругам української суспільности.

Стефанія Коропецька.

Двайцять літ минуло, як вийшли в поле перші сотні відродженого Українського Війська, двайцять літ минуло, як **УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ** розгорнули чергову сторінку новітньої історії України.

УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ

це назва книжки, що саме друкується.

Вона буде **ПЕРШОЮ МОНОҐРАФІЄЮ** про українське національне військо.

УСС — ЦЕ ЯДЕРНА ІСТОРІЯ ПОРИВУ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ, видана у формі ВЕЛИКОГО РОСКІШНОГО АЛЬБОМУ.

УСС — це **ЖИВИЙ ФІЛЬМ** змагання і боїв Українських Січових Стрільців, образ їх життя, творчої праці та побуту.

УСС — містить XVIII. **РОЗДІЛІВ** з багатьома оригінальними вперше репродукованими світлинами і ситуаційними плянами боїв.

450 ілюстрацій.

Книжка друкована на найкращому ілюстраційному папері, в мистецькій полотняній обгортці.

Друк тексту та ілюстрацій виконаний спеціяльною двотоновою друкарською краскою.

ВИГЛЯД І РОЗМІР КНИЖКИ ТАКИЙ ЯК ЦЕЙ ПРОСПЕКТ.

Хоч які великі кошти видання, ціна книжки **ЛИШЕ 15 зл.** Оправлена у краще і тривкіше полотно 16 зл.

Крім цього друкується 100 нумерованих роскішних примірників на півкартоновому папері, оправлених у шкіру, в ціні 50 зл.

КНИЖКА ПОЯВИТЬСЯ В ПРОДАЖІ ВЖЕ В ПЕРШИХ ДНЯХ ТРАВНЯ!
З огляду на обмежений наклад замовлення і зачети приймаємо вже від нині.

Книжку можна дістати також на ратальні сплати з тим, що вишлеться її щойно після заплачення останньої рати.

ЧЛЕНАМ КООПЕР. »ЧЕРВОНА КАЛИНА« ПРИЗНАЄМО 20% ЗНИЖКИ.

Замовлення і гроші просимо пересилати на чекове конто в Земельному Гіпотечному Банку ч. 500.170 з дописком »на альманах« Львів, вул. Словацького 14. або на адресу: Др. Богдан Гнатевич, Львів, вул. Зіморовича ч. 22. (бюро В-ва »Червона Калина«).

ЮВИЛЕЙНИЙ КОМІТЕТ.